П'єса на чотири розділи

ДІЙОВІ ОСОБИ

Кривенко — художник.

Антонина.

Орися.

Бурчак.

Паша.

Антонюк,

Піддубний, — товариші Кривенка.

Чупрун,

Козолуп — ковбасник.

Лікар.

РОЗДІЛ І

Орисина кімната.

Просто двері в Антонинину кімнату, в правій стіні — двері в сіни. Під лівою стіною вглиб кімнати стоїть піаніно. Поруч з ним канапа. Над канапою портрет Шевченка, завішаний рушниками. Біля канапи — стіл. Під задньою стіною між дверима в Антонинину кімнату і дверима в сіни —

туалет з різними пляшками, дзеркалом і т. ін. В правій стіні на передньому плані — вікно, коло його ліжко. Різні хатні прикраси, підібрані зі смаком. В кімнаті Орися й Антонина. Орися — темна шатенка; дуже гарне, смагляво-матове лице з ясносиніми великими очима. Пишна постать, злегка лінива. Зачіску міняє дуже часто, і кожного разу лице їй дивно змінюється, набираючи то дитячого невинно-наївного виразу, то суворого і строгого, то задирливо-веселого, злегка навіть нахабного.

Антонина — вагітна; в темно-сірому капоті. Лице трохи набухле, ніс припухлий. Дуже білява. Очі з виразом м'якості й несмілості.

Антонина (неспокійна; очі часто з нервовим, тривожним чеканням повертаються до дверей у сіни. Ходить дрібною ходою по хаті животом наперед і машинально тре руки). Ні, ні, він не повірить, Орисю! Ох, не повірить, я чую... Фу, як у мене в висках стукає... (Зупиняється і стискує долонями виски).

Орися (лежачи на канапі, пильно слідкує за нею. Чудно посміхнувшись). Пові-і-ірить.

Антонина (ходить знов). Ой, ні, голубонько, ви мені не кажіть... У мене таке почування цілий день. Я прокинулась і вже почула, що сьогодні щось буде. Снилось щось таке... Наче я десь іду по якійсь стіні. І так страшно мені... І все держусь за живіт... І ще думаю: як буду падать, то треба не на живіт... їй-богу! (Сміється). А мені циганка правду таки сказала: будеш, каже, багата, і буде дитина... Багата, положим, я не стала, а дитина таки буде. Господи! Він ще може подумать... (Зупиняється проти Орисі). Слухайте, Орисю, ви мені скажете правду? 'Тільки саму щиру... Не жалійте мене, не бійтесь. Скажете?

Орися (усміхаючись). Скажу.

Антонина (хвилюючись). Скажіть: ...Ні, я не можу. Скажіть, він... ви... він був коли-небудь закоханий у вас? Орися (спокійно). Ніколи. Антонина. Ні трошки?

О р и с я. Ні на макове зерно. Та ми ж бачились за все знайомство наше раза два, не більше. (Непомітно, але уважно поглядає на Антонину).

Антонина (з невільним полегшенням). Це правда? Ви не з жалю до мене? О, можете не жаліть, повірте, що я винесу все...

Орися (закидуючи руки за голову і потягуючись). Ну, я, здається, не з жалісливих...

Антонина (з вдячним поривом). О ні, ви страшенно добра, Орисю! Ні, не посміхайтесь. Ви... трошки чудна, але ви страшенно добра. У вас є така хороша жалість. Єсть, єсть, Орисю!.. їй-богу, голубонько. Інакше, скажіть самі, чого б ви оселились тут зі мною, ходили за мною? Ми ж так мало й знайомі, я не видатна якась людина, яка й хворою може дать щось другим... Тільки ви скажіть: це ви сказали не з жалості, ні, Орисю? Це правда?

Орися. Сама правдива правда...

Антонина (силкуючись заховати задоволену посмішку). А я думала... Ви така гарна. Я просто якесь страховище перед вами. Та ще тепер. А він же, знаєте, художник, не може минути красу байдуже... (Раптом зупиняється, стурбовано слухає). Дзвонили, здається? Яка година?

Орися (ліниво дивиться на свій годинник). Без трьох чотири.

Антонина. Рівно в чотири, писав... Так ви, голубонько, ради бога, обережно. Да? Тільки натякніть. Я боюсь, що він спалахне, і... Ви не

знаєте, він на вид такий спокійний, навіть млявий, а... страшенно гарячий.

Орися (не дивлячись на Антонину). А може б, ви таки самі зустріли його?

А н т о н и н а. О, ні, ні! Я не можу, я не можу... Він... Ні, ні. Я хочу, щоб перше враження без мене... Тільки, голубко, не кажіть йому всього. Натякніть йому тільки, що його жде неприємність, щоб він... Ах, я й сама не знаю! (Дзвінок).

Орися (прудко встає). Він!

Антонина (схвильовано кидається до дверей в свою кімнату. Із дверей, визираючи). Так я, Орисю, буду ждать. Ви тоді покличете. Добре?.. Ох, як у мене серце стучить... (Прислухавшись, хутко ховається й зачиняє двері).

Орися, як тільки зачиняються за нею двері, все з тою ж мовчазною посмішкою хутко підходить до дзеркала, поправляє зачіску і, обернувшись, недбало спирається спиною на туалет. Зачіска в неї проста, скромна, а на

губах грає хвацька, задирлива посмішка; це робить чудний дисонанс. В двері з сіней чути стук.

Орися. Ввійдіть! (Злегка схиляє голову на праве плече).

Входить Кривенко. Високий, товстий, трохи горбиться. Подільське, жовто-смагляве обличчя з довгим носом і біляво-попелястими короткими вусами, спущеними донизу. Брови широкі, темніші за вуса. Очі ніби злегка сонні. Вигляд має неповороткого флегматика. У вишиваній сорочці і оксамитовім чорнім піджаці. Зобачивши Орисю, здивовано зупиняється.

Кривенко. О! Що таке?.. (Машинально ступає назад). Тут не Антонина Павлівна?

Орися (посміхаючись). Перш усього, зі знайомими треба привітатись. Так роблять... всі розумні люди. День добрий! (Церемонно-жартівливо уклоняється).

Кривенко (озирається). Мені писали... на дверях картка з прізвищем Антонини... № 3...

Орися. Не турбуйтесь, ви попали правильно, Антонина там... (показує на кімнату Антонини). Вона зараз не може вийти і просить вас п'ять хвилин почекать. А щоб вам не було нудно, я посижу з вами. Сподіваюсь, ви нічого не маєте проти цього? (Лукаво посміхається, але очі напружено, допитливо слідкують за всією його постаттю).

Кривенко (мовчки якийсь мент пильно дивиться на неї. Помалу, з хмурим підозрінням). А ви як опинились тут?

Орися (весело). Оце маєш! Це мені подобається! Найняла кімнату і живу...

Кривенко. З Антониною Павлівною?

Орися. Атож. Вона — мила людина, і ми з нею досить дружно живемо. Сідайте, будь ласка! (Поводить рукою по канапі).

Кривенко (хмуро). Дякую. (Помалу йде і сідає. Потирає лоб, кусає губи).

Орися (не міняючи пози й посмішки, слідкує за ним. Видно напружену готовність боротись).

Кривенко (не дивлячись на неї). Давно живете разом?

О р и с я. О, вже місяців два. Може, більше, не пам'ятаю... Кривенко. Де ж ви зазнайомились? Орися. Я прийшла до неї й познайомилась. Кривенко (твердо дивиться на неї). Для чого? Орися. Хм! Кумедний чоловік? Хотілось... Кривенко (встає, важко підходить до неї. Тихо). Що вам треба тут?

Орися (невинно)*. Нічого... Господи!

Кривенко. Я вам не вірю. Хочете сказати мені правду?

Орися. Хіба ви не знаєте, що я рідко говорю правду?

Кривенко (якийсь мент дивиться на неї. Апатично і в'яло). Я з вами, здається, більш п'яти хвилин балакаю. На перший раз досить. Я б уже й з Антониною хотів би побалакать...

Орися. Зараз. їй дуже погано.

Кривенко. Мені немає часу. Я хочу знать, навіщо мене покликано. Може, ви можете сказать?

О р и с я. От який ви діловитий! Невже й п'ять хвилин не можна потратить на колишніх приятелів? Ви малюєте щось тепер?

Кривенко (крізь зуби). Умгу...

Орися. Он як? Значить, ви вже знайшли те, що нігде й ніколи не буває?

Кривенко. Умгу.

Орися. Це цікаво? Щасливий ви...

Кривенко. А ви, видно, нічого не знайшли... Все те ж саме.

Орися (сумно зітхає). Да, прогресу немає...

Кривенко. А воно б не завадило...

Орися. Ви думаєте? (Зітхає). Що ж зробиш? Така я вже нікчемна. Ще якби хоч побачила те, що нігде й ніколи не буває, то, може б, і повірила. І, значить, прогрес був би... Може, ви мені покажете його?

Кривенко (несподівано грубо). Що ви робите тут? Що вам тут треба? Навіщо ця бульварна комедія?

Орися (спершу гнівно зводить брови, але зараз же ще недбаліше спирається на туалет, підводить очі догори і навмисне робить вигляд, що придумує). Хм! Що ж вам сказать! Що я роблю тут? Шукаю те, чого нігде й ніколи не буває. Ясно?..

Кривенко. Глядіть, можете знайти те, що дуже часто буває з тими, хто вривається в чуже життя. Орися. А що з ними буває?

Кривенко (помалу встає). Але но! Я не маю такого часу, щоби тут розводитись з вами... (Підходить до дверей Антонининої кімнати). Це — кімната Антонини Павлівни?

Орися (стає серйозною, підходить до його, бере за рукав). Чекайте, не можна... Сядьте, я вам кажу.

Кривенко (стискуючи плечима). Хм! Але це починає бути цікавим. Ну, сядемо... (Сідає). Ну?

Орися. Слухайте, Василю, я вас хочу дещо спитать.

Кривенко. Та вже робіть зі мною, що знаєте...

О р и с я. Я хотіла вам написать, та роздумала. Я знала, що побачусь з вами — хоч ви тоді рішуче й навіки розпрощались зі мною.

Кривенко. Так. Слухаю далі.

Орися. Здається, місяців два минуло з того часу? Кривенко (роблячись все млявішим і млявішим). Може, й два...

Орися. Ваша непохитність не похитнулась? Кривенко. На те вона й непохитність, щоб не хитатись...

Орися (посміхаючись). Цілком справедливо. І все так же думаєте, що дітей треба мати тільки від тої людини, яка сплелась з тобою душею й тілом?

Кривенко (зиркає на неї). Ну, думаю.

Орися (не зводячи з його очей). Рішуче і незмінно? Хоч кров з носа?

Кривенко. Хоч із самого горла...

Орися. Так. Похвально. І самі ніколи не матимете дітей від іншої людини?

Кривенко (грубувато-нетерпляче). Слухайте, я ж вам сказав, що від вас, такої, якою я вас знаю досі, я дітей не...

Орися. Знаю, чула вже! Не про це... (Похмурюється, закусює губу).

Кривенко. Ну, так про що ж, скажіть, будь ласка? їй-богу, скучно...

Орися (рішуче стріпує головою і задирливо, злісно-весело посміхається). Так!.. Чудесно. Виходить, значить, що Антонина якраз така людина, з якою ви можете мати дітей?

Кривенко. Слухайте, Орисю, не будемо чіпати Антонину...

Орися. Ні, ви скажіть, така? Да?

Кривенко. Така чи ні, але не всяка вагітність є дитина, коли вам уже хочеться так знати. Ну, та й залишим цю розмову. Спитайте вже, чи може Антонина Павлівна вийти.

Орися. Так..* (Злорадно посміхається). Так, не всяка вагітність є дитина? А от я вам скажу, що деяка вагітність, то вже неодмінно дитина, хоч вам цього, може, й не хочеться знать...

Кривенко (пильно, з підозрінням зиркає на неї. Знов встає; рішуче й сердито). Слухайте, або покличте мені Антонину Павлівну, або я вже піду. Я хочу, нарешті, дізнатись, для чого мене кликано.

Орися. Так ви, значить, гадаєте, що у Антонини не народиться дитина? Га? Певні в тім?

Кривенко (знов мовчки пильно дивиться на неї).

О р и с я. А як родиться? Тоді як з вашою непохитністю? Га? А дитинка якраз ^родиться. Чуєте?..

Кривенко. Може, мене за цим і кликано, щоб це сказати?

Орися. От іменно, голубчику, якраз за цим! Дитинка родиться.

Кривенко. Я хочу бачить Антонину!

Орися. Вона зараз вийде. Да, вона зараз вийде... І щось вам скаже. Ха-ха-ха! Хотіла б я подивитись на вас. Ех, ви! Чесний з собою! Пізно викидиш робить. Чуєте: пізно!

Кривенко. Це Антонина постановила так?

Орися. Ні, так постановив професор Орловський, спеціаліст і знаменитість. А передчасне родиво для Антонини — смерть. Значить...

Кривенко (глухо). Це ваша тут робота?

Орися (весело сміється). Розуміється, моя, а не ваша! Як ви зразу про це не здогадались, чудачина ви! Правда, я ловко підстроїла вам цю штуку?

Кривенко ходить по хаті. Для чогось обтирає хусткою лоба, застібає й

розстібає піджак.

Орися (слідкуючи за ним). Що? Непохитність хитається? Ну, а що говорить наша чесність з собою про виховання дітей? Здається, так, щоб не давать громадянству калік? А для цього батьки, здається, повинні приготувати себе свідомо, постом, молитвою? Батьки повинні буть здоровими, любити одне одного? Так? Ну, значить, у вас буде пречудова, ідеальна дитина. Мабуть, хлопчик буде... Ха-ха-ха!

Кривенко (зупиняючись. Тихо). Я вас дуже прохаю, покличте Антонину Павлівну.

Орися. Зараз. Тільки глядіть, не хвилюйте її. Та й самі не хвилюйтесь... (Пильно обводить його поглядом і йде в Антонинину кімнату).

Кривенко, важко ступаючи, трохи згорбившись, ходить по хаті, зачіпаючи часом за меблі; зупиняється і понуро, суворо дивиться під ноги. Знову ходить, нетерпляче поглядаючи на двері Антоиининої кімнати. Помалу виходить Антонина. Очі її тривожно й боязко впиваються в Кривенка. На лиці червоні плями. Робить кілька кроків і зупиняється, дуже хвилюючись і не зводячи з його очей.

Кривенко (підходить, простягає руку). Драстуй!

Антонина (шепотом). Драстуй! (Потуплює очі).

Кривенко (глухо). Це — правда?

Антонина (винувато відводячи очі). Правда. (Знов потупляється).

Кривенко. Тебе обдивлявся професор Орловський?

Антонина (хитає головою).

Кривенко. І рішуче нічого не можна зробити?

Антонина. Можна, але 75 % за те, що я можу померти. (Мовчить). Крім того, це буде коштувати дуже дорого... У нас не знайдеться стільки грошей... (Мовчить). А потім...

Ні, це такий жах, що я згадать не можу! Ти знаєш, дитина може родиться живою... Розумієш, що це може буть, коли робити зараз? Дуже часто буває, що на сьомому місяці родяться живими. Недоноска дать... О, ні! Краще родити!

Кривенко. Значить, акушерка помилилась на цілий місяць?

Антонина. Да! Я прямо в одчай упала, як узнала... Більш усього те, що ти можеш не повірити, можеш подумать, що я це навмисне, щоб мати дитину. Але я тобі говорю... Ні, постій, дай я тобі скажу... Я тобі говорю, Васю, що я нічого від тебе не хочу, не жду, не вимагаю...

Кривенко робить нетерплячий жест.

Антонина (хапливо). Ні, чекай! Я не хотіла тобі писати, я хотіла сказати в лице...

Кривенко. І для того вислала наперед ту панну?

Антонина. Я боялась, що ти, узнавши, так розсердишся, що не вислухаєш і побіжиш. Слухай: це дитина моя, тільки моя. Ти не хотів її, ти пропонував способи, щоб не робить викидиша, я признаю, я на це не згоджувалась... Я не знаю, чия тут вина. Я думала... Ну, одним словом, дитина родиться, і ти її не знаєш... Чуєш: ти можеш бути спокійним, ніяких обов'язків у тебе переді мною нема... Тільки ти скажи: ти віриш мені, що це вийшло для мене несподівано. Віриш?

Кривенко (мляво). Не в цьому річ. Це не важко... Дитина родиться. Це — факт... Цього не повинно буть, а воно є. А воно є... (Ходить).

Пауза.

Антонина (винувато). А я ще й казала їй, що вона, здається, помиляється. А то, може, просто шарлатанка, щоб заробить... Я знаю?

Кривенко (сідає біля столу. Помалу). Я не буду знать цієї дитини... (Пауза. Раптом спалахує і скажено б'є кулаком по столу). Та я знаю вже її! Чуєш; знаю цього недоноска!

Антонина. Через що ж "недоноска"?

Кривенко (встаючи). Він гірше недоноска буде! Він дегенератом буде, з утроби матері хворим!

Антонина. Через що ж "дегенератом"?

Кривенко. Ти ще питаєш? Батько — неврастенік, а мати — неврастенічка, вагітність проходила в сльозах, драмах, замахах на самовбивство... І ти ще питаєш, через що дегенерат? Моя дитина — дегенерат! Моя дитина! Це після всіх моїх мрій, теорій, після жагучого бажання мати дитину тільки від тої, з якою... Оце так! Оце вскочив... (Ходить по хаті). І головне, через що? Обоє не хотіли, не збирались мати її, і через помилку якоїсь баби, акушерки, все іде к чорту — і твої мрії, теорії, бажання, вся твоя чесність, все. Це ще не глум? Да, тепер можна глузувати з мене! Можна, можна, да!..

Антонина. Що тебе, властиво, так мучить?

Кривенко. Ти не розумієш? Ти не розумієш цього ляпаса, цього плювка життя мені в пику?

Антонина (з ноткою злості й роздратування). Та якого плювка? Що дитина родиться? Але ж я кажу тобі: забудь, що вона є... Забудь, як забув про тих дітей, яких, певно, десь у тебе є від покоївок, випадкових стріч з женщинами.

Кривенко. Про тих я нічого не знаю, чи є вони, чи нема. А про цю я знаю!.. Знаю! І цього забути не можна. Трус може про це забуть!

Пауза.

Антонина (глухо). Є ще один вихід... Кривенко (зупиняючись). Який? Антонина (ледь чутно). Моя смерть. Кривенко (ходить далі). А, знов про це!.. Двадцять раз ти висовуєш це средство. Це не вихід.

Антонина. Ти не віриш, що я можу вмерти?

Кривенко мовчки ходить. Антонина помалу сідає на канапу і дивиться в куток понуро-задумливим

поглядом.

Кривенко (сідає коло столу). І рішуче нічого вже не можна зробити? Ти все зробила?

Антонина (хмуро). Пішла ще Паша до одної акушерки. Не знаю. Я не маю надії. Зараз повинна прийти...

Кривенко. Яка ще Паша? Та, що я познайомився у тебе?

Антонина. Та...

Кривенко. А з цією панною... Вербівською ти давно живеш?

Антонина. Місяців два...

Кривенко. Де ж ти зазнайомилася з нею?

Антонина. У Паші...

Кривенко. А вона не приходила до тебе знайомитись? Антонина. Чого ради?

Кривенко. Так... Я думав... Навіщо ти оселилася з нею? Хіба ти її знаєш?

Антонина. А мені тепер все одно! Я кожній собаці, яку приголублять, завидую... {Підборіддя її дрижить. Хутко виймає хусточку і прикладає до очей).

Кривенко. Чого ж плакати?

Антонина. Вибачай, це так... Я зовсім розпустила себе... Плачу і не можу, не маю сил сліз удержать. Колись мене називали "каменем" за те, що ніколи не плакала, а тепер... не можу... Не сердься, дивись на це, як на нежить...

Кривенко. Я не серджусь, не розумію лише...

Антонина. Я просто не знаю, де беруться оці сльози... (Раптом). Що я їм зробила? Що? Що, не вінчавшись, стала воєю жінкою, любовницею? Яке ж їм діло до цього? "Ми цього не ждали від Антонини, така скромна, така тиха дівчина..." А тепер уже не скромна, не чесна. Яке їм діло до нас?!

Кривенко. Ех, Тосю, доки ти звертатимеш увагу на цих "чесних"? Що тобі до їхніх балачок? Ти почуваєш себе чесною з собою? Почуваєш, що зробила так, як по-твоєму слід зробить? Ну й буде з тебе... Всім не догодиш...

Антонина. Я не можу! Вони казять мене! З якої речі вони звуть тебе подлєцом?! "Спокусив, покинув дівчину". Ідіоти! Що я, дівча мале, не знала, куди й на що йду? "Покинув..." А може, я покинула? А може, ми просто розійшлись? Що вони знають?..

Кривенко. Вони про те й говорять, що знають. Коли б знали всі обставини, може б, говорили інше.

Антонина. Але вони не мають права так говорить! Мені не потрібна їхня жалість! Покинули всі, одвернулись, ну і хай. Не лізьте ж в душу брудними руками!.. (Плаче). Ти кажеш, як я оселилась з Вербівською, незнайомою людиною... Але, коли вона мені запропонувала, я мало на шию їй не кинулась. Вона мені помагає... Якби не вона, я б себе зовсім одинокою почувала. Ні одної людини... Нігде! Ще Паша хіба, але вона чудна така... Слухай, за що ти мене ненавидиш так? За віщо? Що я зробила? Ні, чекай...

Кривенко. Тосю! Ти знов... Це ж — неправда...

Антонина. Ні, правда, я бачу... Твої листи такі холодні, офіціальні. Тепер приїхав, як до чужої. Що я зробила? Хіба я винна? Ну, я розумію, ми не зійшлись з тобою, я — не та, з якою ти можеш мати дитину, ми не підходимо одне до одного, але за віщо ж ненависть? Підожди, дай мені все сказать... Ти знаєш, я ніколи не вимагала від тебе більше, ніж ти міг дать мені. Але те, що ти мені дав, я брала з радістю. І дав мені стільки, що я можу тільки дякувать. Я не кажу, щоб у тебе була тепер жага до мене: як женщина, я повинна буть гидка тобі тепер... Ні, ні, я знаю. Ну, і... Але за віщо ж неприязнь? Господи! Я ж така тепер одинока, стомлена, я так стомилась, що просто бажаю смерті... А ти не віриш... (Схилилася головою на спинку канапи і плаче),

Кривенко (неспокійно крекче, встає, важко ходить і сідає поруч з Антониною. Обережно і легко обіймає її за плечі). Тосю! Ну навіщо утворять собі якісь химери? Яка ненависть? Де ти бачиш її? Я люблю тебе за м'якість, ніжність, ти — чула, добра... Де ж ненависть? Ну, годі... Подивись на мене... (Повертає її до себе). Ну, подивись же, хіба я брешу? Здається, я ні разу не давав тобі приводу сумніватися в моїх словах...

Антонина (затуляючи лице рукою й хусточкою). Не дивись на мене, я страшна... Ти, може, сам не свідомий своєї ненависті...

Кривенко. Ну, ще що вигадай... Годі, хороша... Тяжко мені від цієї історії, але ти так же винна за неї, як і я. І за віщо може буть ненависть? За ті страждання, які ти маєш?..

В двері з сіней стукають.

Кривенко (помалу встає й одходить). Хтось стукає. Антонина (хутко витираючи сльози). Ввійдіть!

Входить Паша. Маленька, кругленька, з довгим конячим лицем у маленьких прищиках. Очі мляві, майже завжди напівприплющені. Зобачивши Кривенка, якось вся підбадьорюється, задира голову догори і проходить повз його до Антонини.

Кривенко. Драстуйте, Пашо!

Паша (зиркнувши на його, не хитнувши навіть головою, звертається до Антонини). Каюк! Нічого нема. Не згоджується.

Антонина (змішано подивившись на Кривенка, який посміхнувся). Не згоджується?

Паша. І розуміється, не згоджується. Дурна вона, чи що? Всякі... будуть дітей плодить, а вона за їх на каторгу іди? Тоже фраєри! Хай знають, що роблять.

Антонина (з ніяковістю). Пашо, ходім у ту хату, ви мені розкажете...

Паша. Пашка вже сказала. Годі. Тепер вона іде додому. Бувайте! (Киває головою і хоче йти).

Антонина. Чекайте.

Паша. Не можу. Я не маю часу. У мене зараз лекція. А потім на урок треба. Та ще там на улиці жде мене один екземпляр із породи закоханих... Дурень. Причепився провожать мене сюди. А я взяла й не пустила сюди. Жди там... Ну, Пашка пішла.

Антонина. Та почекайте. Що ж сказала акушерка? Ходім туди...

Паша. Вона сказала... Ну, ходім, делікатне створіння. Мені все одно.

Антонина. Ти, Васю, підожди, я за хвилинку. Кривенко. Добре.

Антонина і Паша виходять в Антснинину кімнату.

Кривенко сідає на канапу, простягає ноги і непорушно, важко дивиться на кінчики їх. Часом безсило розводить руками, трудно зітхає, перемінює позу і знову застигає.

Входить Орися. Зачесана вже по-іншому, а 1а Сауаііегі. Ступає весело, енергічно; насмішкувато, хвацько посміхається. Зупиняється перед

Кривенком.

Орися. Ну, герой нашего врємєні?

Кривенко (як тільки вона входить, зиркає на неї і ліниво розвалюється, не дивлячись на неї). Ну, Рокамболь в спідниці?

Орися (весело і просто). Як? Рокамболь? Хіба похожа? Диви! І не знала... А ви що, заспокоїлись уже? Швидко...

Кривенко. А вас це дуже цікавить?

Орися. Страшенно! Я ж вам сказала, що... Ет! Хіба важно, що я сказала п'ять хвилин назад? Ну, ви вже обмалювали мене перед Тосею як слід? Га?

Кривенко. Ви боїтесь?

Орися. Мені боятись нічого. Та що ви все одповідаєте питаннями?

Кривенко. Так мені хочеться вам одповідать. Так ні трішки не боїтесь? А як вона не схоче тепер жити з вами?

Орися (сміється). Ха! От завгорив! Я нічого не боюсь, говорю вам. Боїться той, хто дорожить чим-небудь.

Кривенко (напівуважно). А ви нічим?

Орися. Абсолютно. Дорожать принципами — у мене їх немає. Честю дорожать — у мене такої штуки не водиться. Правдою, ідеалами, справедливістю дорожать... І все одно живуть одинокими...

Кривенко. А у вас нічого цього нема? Скажіть, яка оригінальна людина... Отрішилась од всього? Диви!

Орися (зітхнувши, поправляє зачіску, піднявши обидві руки). Да. Без принципів, порожня панна... А подивіться-но, гарна у мене зачіска?

Кривенко (не обертаючись). О, можу зарані сказати, що чудова.

О р и с я. На це, мовляв, мене мати родила? А ви все-таки подивіться. Чи боїтеся? Ха-ха-ха! Скажіть, який Іосиф незайманий!..

Кривенко (ліниво обертаючись, байдуже ковзає поглядом по голові, по пишній постаті і одвертається). Все як слід!

Орися (на мент гнівно закусює губу, але зараз же поривчасто сідає коло його, бере за плечі і повертає до себе). Нахал! Ви дивіться краще. Знаєте, яка це зачіска? (Пильно дивиться на його).

Кривенко (неохоче повертається, дивиться). А 1а Сауаііегі?

Орися. І більше нічого?

Кривенко (занадто здивовано). А що ж ще?.

Орися (вдивляючись йому в лице, задоволено). Ну, більш нічого не треба. Вже бачу, що пам'ятаєте! Так? Вона? Кривенко. Яка "вона"?

Орися. Ха-ха-ха! Бідний, яку погану пам'ять має. Ну, добре, я вже поможу вам. Слухайте. Був вечір. Хтось узяв гребінець, розчесав мої коси. Цілував їх... Обмотував круг лиця собі... Ну, це до діла не касательно. Потім... а потім зробив зачіску таку, як це, і став на коліна. Згадуєте?

Кривенко. Да, щось... наче...

Орися. Ха-ха-ха! Пригадується? А потім розстібнув кохточку і благав позіровать русалку. Це було ще тоді, коли у мене були принципи і я соромилась свого тіла.

Кривенко (хрипло). А тепер уже не соромитесь?

О р и с я. Я й тоді не соромилась. Брехня. Не тіла соромилась, а принципів. Дурна була, всі бажання свої убивала, стискувала їх, коверкала. Для чого? Народу служила. А народу того не любила, не знала. Три года в партії була. Якого чорта, спитать? Із принципів, яких не любила. Це ж треба буть такою ідіоткою! І того мучилась. А тепер ні народа, ні принципів не люблю, і почуваю себе чудово.

Кривенко. Да, я думаю, вам— нема рації мучитись, дістаючи від свого чиновного тата щомісяця солідну пенсію...

Орися. Розуміється! А от як не стане пенсії, піду на фабрику, в учительки, в проститутки. Тоді і буде рація боротись за свої інтереси і за партії усякі. Сама народом буду... А тепер живу як хочу, а не як должно, цебто як хочеться другим... "Ну, і ша!", як каже наша Паша... А дитинка родиться, правда? "Уви, сомнєній нєт"? Як же ваші принципи? Пищать, бідолахи? Га? А чесність з собою? Корчиться? Ха-ха-ха!

Кривенко. Вам, здається, дуже весело? Орися. Страшенно! Кривенко. Через що?

Орися. Через те, що бачу, як валяться бо*ги, яким я уклонялась. Так їм! Ногами їх топтать! Ногами подлих істуканів!

Кривенко. Геть принципи во ім'я принципа безпринципності?

Орися. Як? (Вдумується).

Кривенко. Так... (В'яло посміхається).

Орися. Хм! А це інтересно... "Принцип безпринципності"... Ну, і наплювать! Річ не в назві. Хай собі "принцип безпринципності", аби чоловік від цього не мучився. А стане мучить, викину к чорту. І все! А вам цього не можна. Бачите?

Кривенко (раптом просто і сердечно). Слухайте,

Орисю, їй-богу, мені здається, що ви просто якусь комедію граєте. У вас щось болить, мучить рана якась, а ви навмисне регочете, щоб не чуть і показать другим, що нам наплювать. Правда ж?

Орися. Я?? {Регоче). От угадав! Ха-ха-ха! Це дійсно... Та, голубчику мій, регочу через те, що хочеться. Захочеться плакати, плакатиму, не спиняючи себе нічим. І рішуче ніякої рани у мене немає. Будь ласка, не робіть мене якоюсь загадковою, нерозгаданою натурою, тайно страждаючою. Прошу! (Схоплюється). Ох, я й забула!.. (Підбігає до вікна, розчиняє і вихиляється. Гукає і махає комусь рукою. Киває головою, закликаючи до себе. Ще раз киває головою і зачиняє вікно). Бідолаха! Стоїть коло ліхтаря покірно і жде... Один з моїх прихильників. Чудовий медіум для моїх експериментів. Ходячий принцип. Він з семінаристів, а тому всі принципи у його з ореолами святості, як святі на іконах. Ми його називаємо "світове питання". Кажуть, буде світило науки, уже згоджується навіть в церкві вінчатись зі мною. Спершу не хотів. "Із принципу", каже. Тепер згоджується... Вас дуже не любить. Каже, що ви підло повелись з Антониною... Казав, що руки вам не подасть навіть. Тоже з принципу...

Кривенко (байдуже). Так? (Раптом з інтересом). А ви як дивитесь на це?

О р и с я. Я? (Кривить губи). Хіба ви повірите, що я скажу правду?

Кривенко. А чому б вам не сказать її? Орися. Та не хочеться зараз. Кривенко. Ну, а все-таки?

Орися (мнеться, потім сміючись). Вам чого хочеться? Комплімента чи вилаять? Мені все одно.

Входять Антонина і Паша.

Паш ай(до Орисі). Що, покликали того кавалера? А то стоїть там *і досі стовпом.

Орися. Зараз прийде, покликала. А правда, Пашо, добродій Крийенко на селі поправився? (Зиркає на Кривенка й Пашу і ледве помітно посміхається, зараз же зробившись цілком серйозною).

Антонина (неспокійно подивившись на неї). Орисю, голубонько, може б, ми чай зробили?

Паша (не глянувши на Кривенка). Да, сьогодні чудова погода надворі. (Сідає до столу спиною до Кривенка і розвалюється).

Кривенко (усміхається).

Орися (сміючись, підбігає до Антонини, обнімає її). Ах, ви ж мої чудачки хороші! Чай, кажете? Можна! (Вертить її). Можна, можна! Ох, вибачте, що вас тепер не можна чіпати... Простіть, сядьте, Тосю... (Занадто обережно підводить до канапи і всаджує, поглядаючи на Кривенка).

Антонина. Та я сама, спасибі, Орисю. Так ви скажете Ганні, щоб самовар поставила?

Орися. З охотою, з охотою скажу... (В двері з сіней стукають).

Орися. Ша! Світове питання йде! (Голосно). Ввійдіть! (Обертається до Кривенка). За першим разом ніколи не входить: хвилюється. (Голосніше кричить). Ввійдіть!

Входить Бурчак. Товстий парубок з круглою великою головою без шиї. Лице здорове, щокате, невеличкий круглий носик, на якому окуляри. Шкура на лиці в великих червоних прищах і слідах від них. Соромливий, але не хоче цього показувати, через що весь час напружена грубувата розв'язність, від якої дуже потіє, потираючи в замішанні лоб рукавом або долонею.

Паша (до його). Ну, що? Чого з'явились? Я ж вам сказала там чекать.

Бурчак (хмурячи брови, ніби жартом сердячись). Ну-ну!.. (До О рисі). Драстуйте, Орисю Михайлівно!

Орися. Драстуйте. (Сердечно, без жарту). Чому ж ви не зайшли зразу? Га?

Бурчак (зиркаючи на Кривенка, який щось тихо шепоче Антонині). Та он та... (киває на Пашу) сказала, що не можна. Так я...

Паша. Ну, ви! "Он та"... Я вам задам!

Бурчак (грубувато). Мовчіть, мовчіть... Драстуйте, Антонино Павлівно!

Антонина. Драстуйте, Семене Петровичу. Як ся маєте?

Кривенко з цікавістю роздивляється на його.

Орися (до Бурчака). А це — Василь Кривенко. Ви, здається, знайомі?

Бурчак (змішано дивиться на неї). Да... колись. Але...

Орися (здивовано). Ну, так треба ж привітатись, я думаю. Мій боже, який же ви! Про що ви думаєте? Все про хімію свою?

Бурчак (несміло зиркає на неї, ніяково повертається і простягає руку Кривенкові, бурмоче). Вибачте, я не впізнав...

Кривенко (не беручи руки, з спокійною посмішкою). Ні, не треба... Вам це занадто дорого коштує... Антонина. Ва-а-сю!

Бурчак (зовсім сконфузившись). Ну, так... Хм! Я хіба для того... так сказать... (Одходить і сідає на перший стілець, витираючи долонею лоб і ніяково усміхаючись).

Орися (до його). От бачите, світове питання, знов на

моє вийшло. Ніколи не треба робить по принципу, а так, як хочеться. От і зробили!..

Бурчак (вмить схоплюючись, рішуче). Я, так сказать, з поваги до хазяйки дому. Але, коли хочете, моє щире бажання з такими добродіями... зовсім не встрічатись. (До Кривенка). Да, це я вам говорю, добродію.

Кривенко (спокійно роздивляючись на його). Я вас образив чим-небудь?

Антонина (злякано). Панове! Що таке? Семене Петровичу!..

Бурчак (до Кривенка). Ви образили... людську порядність. Ви самі чудово знаєте... Бувайте здорові! (Незграбно всім уклоняється, поспішно повертається і біжить в двері Антонининої кімнати).

Орися. Ха-ха-ха! Куди ж ви? Не туди! Господи, чисто все споганив сам.

Бурчак (одчиняє двері, але зараз же одступає назад і, ще більш змішавшись, з жалкою посмішкою бурмоче). Pardon... Не в ті двері... (Хоче йти в другі).

Орися. Почекайте. Куди ви? (Бере його за руку). Ви зробили дуже чесно, благородно, принципіально, але тікать нічого. Замість того ви підете зараз зі мною готувати чай. Там ми все розберем з погляду

світової моралі, а потім ви підете в крамничку за сахаром, бо в нас немає...

Б у р ч а к. Ні, Орисю Михайлівно, я не можу, я повинен...

Орися (строго). Ну?.. Нічого ви не повинні. Нічого! Ходім. А то сердитись буду. (Бере за руку і веде в Антони-нину кімнату).

Паша встає і демонстративно іде слідом за ними. Всі троє виходять.

Антонина (винувато, з ніяковістю). Вибач, Васю. Я зовсім не сподівалась... Він дуже хороший, тільки... я не знаю... Ти його все-таки обидив.

Кривенко (хмуро-байдуже). Дурниці, кинь... Ну, слухай, я зараз піду, хотів тобі щось сказать.

Антонина. Так швидко ідеш?

Кривенко. Ну, Тосю, ти ж сама розумієш, що я не можу з ними зоставатись. І тобі неприємно, і їм, і мені. (Встає і ходить. Зупиняється). Слухай, є ще один вихід.

Антонина (хрипко). Який? (Прокашлюється й голосніше повторює). Який?

Кривенко. Ти кажеш, що життя своє можеш віддати, аби заспокоїть мене?

Антонина. Ну?

Кривенко. Ну, я цього не хочу... А ти... (пауза) ти віддай мені дитину.

Антонина (вся стрепенувшись). Що-о? Кривенко. Віддай мені мою дитину... Антонина. Твою дитину? Твою? Вона твоя?.. Кривенко. Моя і твоя.

Антонина. Його дитина! Хм!.. Отдать йому дитину... Господи! Та як ти смієш мені це говорить! Щоб я віддала свою дитину, яку виносила в муках... Його дитина!

Кривенко. Не даси?

А н т о н и н а. Та ти на шматки мене ріж, і я не віддам її тобі! Господи! Його дитина... Ха-ха-ха! Твого в неї нічого! Чуєш? Це — моя дитина! Щоб мати віддала свою дитину кудись... кудись... Боже!

Кривенко. Я — батько її.

Антонина. А я — мати.

Кривенко. Так не даси?

Антонина. Та з якої речі я маю давать її тобі? Чого?

Кривенко. Того, що... (Підходить ближче до неї). Слухай, Тосю, тільки не хвилюйся... Побалакаймо спокійно. Вислухай мене уважно і хоч раз ввійди в моє становище. Ти знаєш, як я дивлюсь на дітей. Це — питання мого "я". Щоб мати дитину, я повинен жити з нею. Жить же нам разом обом після всіх наших кошмарних непорозумінь, після всіх страждань — просто неможливо. Це буде пекло і для нас, і для дитини. Обмежитись же тим, що давать тобі грошей на дитину, як роблять "порядочні", я не можу. Не можу, бо цим піду проти самого себе. Далі... Довірити тобі дитину я теж не можу. Почекай, вислухай же спокійно... Ти — людина хороша, ідейна, з гарними змаганнями, але... те, що я-хочу дати своїй дитині, те — чуже тобі. Я хочу зробити її, перш усього, чесною з собою, хочу зробить вільною од старого, зайвого, хочу скинуть з душі її лахміття

пережитків, які заважають вільно рухатись. Хочу через те, що дитина — це я, продовжений в глиб будучого... (Антонина хоче щось сказати). Почекай. Крім усього, ти — занадто м'ягка, непристосована до боротьби за життя, тобі в теплиці б жити, там би ти була бадьора. Ти з панської сім'ї, до праці не звикла, я ж хочу, щоб моя дитина тільки в праці, тільки в затвердженні себе, свого "я" в світі шукала смислу життя. Як же ти можеш навчить її цьому, коли сама ніколи не працювала? Так я, Тосю, думаю, в цьому зійшлись всі мої бажання, всі виводи з мого досвіду і розбить це — значить розбить весь мій світогляд. У тебе нема цих вистраданих виводів, ти не шукала, тобі легше уступити. Уступи ж мені, Тосю...

Антонина (понуро дивиться в одну точку. Помалу і тихо). Виходить, я така нікчемна, що мені не можна довірить] дитину?..

Кривенко (нетерпляче). Ах, Тосю, навіщо говорить пусте? Я ж кажу тобі... Фу ти, чорт!.. Все казав, як об стінку горохом... Слухай же, не через те, що ти...

Антонина (вмить починає ридати). За що ж це, за що? Навіть...'це однімають... Довірить не може... Дитину його... Його дитину... (Раптом злякано). Дай швидше води! Ха-ха-ха!.. Дитину... Ха-ха-ха! (Істерично регоче).

Кривенко (поспішно підходить до неї, садовить на канапу). Тосю, Тосю, голубко, не треба...

Вбігає Орися.

Орле я (стурбовано). Що таке? Кривенко. Води! Швидше! О р и с я. Та що з нею!?

Вбігають Паша і Бурчак. Паша. Господи! Що тут таке?

Кривенко (холодно, жорстко). Дайте води. У неї істерика. (Повертається, бере з стільця свій бриль і виходить).

Антонина. Дитину його! Ха-ха-ха! (скрипить зубами).

Паша (вслід Кривенкові, гнівно). Мерзавець!

РОЗДІЛ II

Там же. В кімнаті Антонина, Орися і Паша. Антонина лежить

на канапі. Паша готує чай. Орися сидить за піаніно і бере акорди. Зачіска у неї скудовчена, вихраста, але лице сумовито-задумливе.

Антонина (спираючись на лікоть, до Паші, піднятим тоном). Неправда, Пашо, неправда! Боже, як ви його не знаєте! Ви розумієте, що він... Ах, коли ж ви нічого не знаєте!

Паша (уперто). Я знаю, що він — непорядна людина.

Антонина. Пашо! Ви не маєте права так говорить! Не маєте!

Паша (так само). І його спокій тепер — неправдоподібний. Приставляється... Пашка сказала, а тепер ша! Вона мовчить.

Антонина. Чого неправдоподібний? Чого? Хіба він не може заспокоїтись, примиритись зо всім цим?

Паша. Пашка сказала, А вам хвилюватись недобре. Ляжте.

Орися (шумно вдаривши по клавішах, встає). Плюньте! "Пашка, ша"! Тосю, заспокойтеся...

Антонина. Я не можу заспокоїтись, коли так несправедливо...

Орися. Е! Справедливо, несправедливо... Він вам сам-скаже, що це пусті розуміння... Ша! Давайте холостяцький чай зробимо! Зараз прийде Світове питання, пошлемо його за коньяком, цигарками. Це ж ваша ідея, Тосю. Хочете?..

Антонина (зразу задумавшись, прудко стріпується. Надзвичайно весело, піднято, безжурно). Давайте! {Схоплюється). Все одно! Давайте холостяцький чай. Це буде разом і дівичий вечір...

Орися. Хто ж заміж виходить?

Антонина. Я! (Сміється). Ох, який я сон бачила!. Уявіть: широке поле і дорога. А на дорозі стоїть хрест і, знаєте, чорний-чорний весь. А на йому фата. Я підійшла до його, а він, розумієте, взяв і делікатно так скинув шляпу і уклонився мені. І вже не хрест, а... Ну, Пашо, швидше там чай!

Орися. А хто, Тосю? Хто ж то був?

Паша (насмішкувато-сердито). Звичайно, Кривенко.

Антонина. Ну, дурниці! Це ж сон...

Паша (раптом). Тільки я ось що скажу. Я з ним лаятись більше не буду і руку подавать не буду, але знайте, що я це роблю тільки для вас, Тосю. А йому скажу все-таки, що він приставляється і що я не вірю, щоб він міг буть таким спокійним. Ну, і ша! Пашка замовкла.

Антонина. Ну, годі! Давайте грать, співать, танцювать!

Паша. Ну, да, "танцювать"... Ляжте краще, а то за акушеркою прийдеться бігти після танців.

Антонина. А може, за попом, звідки ви знаєте?

Орися (пильно вдивляється в Антонину. Підходить до неї, ніжно обіймає і садовить на канапу). Ляжте, Тосю, не можна, можна й без танців...

Антонина. Ну, чого там! Все одно!.. Знаєте що? Заспівайте "Коли розлучаються двоє". Добре? Я ляжу і буду слухать. Ганна самовар принесе. Бурчак прийде. Він — комік. Господи! Які вони смішні, ці мужчини закохані...

Паша. Ідіоти!

Антонина (до Орисі). Слухайте, Орисю... Ви могли б стратить собі життя?

Орися (уважно зиркає на неї). Що вам такі питання приходять в голову?

Антонина. Так... Ви така весела раз у раз, бадьора... Це, мабуть, не так страшно... Еті Дурниці... Заспівайте, Орисю. Паша, будь ласка...

Орися. Ляжте, тоді заспіваємо. Бог уже з вами...

Антонина. Добре. (Лягає). Ну, от, уже лягла. Тільки з акомпанементом, Орисю.

Орися. Добре. Пашо, йдіть. (Сідає біля піаніно й за-думливо бере акорди).

Паша {бурчить). Всякі сентиментальні дурниці співають... (Підходить). Ну?

Орися (грає й починає):

Коли розлучаються двоє...

Паша (вступає):

Коли розлучаються двоє, За руки беруться вони І плачуть, і тяжко зітхають, Без ліку зітхають сумні. Обидві разом.

З тобою ми вдвох не зітхали, Ніколи не плакали ми, Той сум і ті тяжкі зітхання Прийшли до нас згодом самі.

Антонина непорушно слухає. Часом кусає губи, гірко посміхається, ворушиться і знову застигає. При кінці співу стук у двері.

Антонина (схвильовано схоплюється). Ввійдіть! Орися. Ура, Бурчак! Ввійдіть же!

Входить Бурчак.

Антонина (розчаровано, помалу лягає знов).

Орися (до Бурчака). Слухайте, ви — хімія! Я вам раз сказала, щоб ви ніколи не ждали, щоб вам кричать другий раз. Що це таке?!

Бурчак (ніяково). їй-богу ж, не чув... Уже навмисне слухав і нічого... Спів чув. Драстуйте.

Орися. Ну, добре! Драстуйте. На цей раз ми вас покараємо тільки пляшкою коньяку. Моментально голоблі назад і марш за коньяком! У нас холостяцький чай. Здається, лимони потрібні до коньяку? Як, Тосю?

Антонина (з сміхом). Ну да, ну да! Лимон, сахар... Цигарок теж. Цигарок обов'язково!

Орися. Чуєте? Лимону, сахару і обов'язково цигарок. Раз-два. Кругом марш!

Бурчак (здивовано). Чекайте... Навіщо ж це? Ви будете пить?

Антонина. Ха-ха-ха! Фізіономія яка у його! Орися (до Бурчака, строго і серйозно). Ні, ми хочемо зробити хімічний аналіз.

Бурчак (рішуче). Я не можу йти.

О р и с я. Це ще що таке? Світове питання! Ви хочете, щоб я зробила те, що казала вам колись?

Бурчак. Як знаєте... Це вже... хто його зна, що таке: пить коньяк... Антонина Павлівна в такому становищі, а я буду помагать... І взагалі я проти всяких алкоголів і... Як собі знаєте. Ви мені вибачте, але...

Орися. Ви принципіально проти алкоголю?

Бурчак. Хоч би й принципіально.

Орися (посміхнувшись). Ага! Ну, в такому разі, вибачайте.

Бурчак. І крім того... Орися. Вибачайте, кажу!

Антонина. Семене Петровичу! Сьогодні у нас дівичий вечір. Знаєте, який це вечір? Це коли дівчина виходить заміж, то проводить останній вечір з подругами.

Паша (серйозно і сердито). Здуріла Орися і виходить за Кривенка.

Орися швидко зиркає на неї.

Бурчак (неймовірно, але стурбовано). Ну да-а...

Антонина (занадто жваво). А ви й не знали? Та не може буть! А я думала, що й ви помітили давно... Бідний! Ідіть сюди, будемо вдвох горювать... Він не вірить! Ха-ха-ха! Орисю, він не вірить, скажіть йому...

Орися похмурюється, підходить до дзеркала і мовчки поправляє зачіску.

Паша. Хай не вірить, йому більш нічого не лишається робить.

Бурчак. Ну-ну, мовчіть ви там... Все одно не повірю... (Поглядає на Орисю).

Паша. Не вірте. Хтось вас просить вірити...

Орися (обертаючись від дзеркала і прямуючи до дверей у сіни, звертається до Антонини). Так, значить, коньяку, лимону, сахару і більш нічого?

Бурчак (з ніяковістю). Орисю Михайлівно, куди ви? Орися не дивиться на його, мов не чує.

Антонина. І цигарок же, Орисю! І знаєте що? Купіть ще чого-небудь солоного або кислого, дуже кислого... Добре, голубонько? У вас гроші є?

Орися. Є.

Бурчак (мнеться, підходить до неї). Орисю Михайлівно!

Орися (холодно). Чого вам?

Бурчак. Я, бачте, зовсім не хотів... зробить вам неприємність... Коли хочете, я можу піти...

Орися (скипівши, з гнівною зневагою). Ех, ви! "Можу піти".,. Навіть цього не видержав! Не треба, сидіть, я Ганну пошлю... (Виходить).

Бурчак (витирає рукавом лоба і замішано усміхається). В поганому настрої сьогодні Орися...

Антонина (задумливо). Всі, що заміж виходять, в такому настрої...

Бурчак (пильно дивиться на неї, потім, на Пашу, що серйозно витирає посуд. Помовчавши). З якого ж приводу холостяцький чай?

Антонина (все так же задумливо). З приводу дівич-вечора... Останнього вечора...

Бурчак (неспокійно). Та ви жартуєте чи справді?

Паша (сердито). От охота нам з вами жартувать! Подумаєш, який веселий чоловік... Не мали б кого для жартів вибрать та його...

Бурчак. Хто ж заміж виходить? За кого?

Паша (обурено). Фу ти, причепився! Раз вам сказано: Орися за Кривенка! Чули? Ну, і ша!

Бурчак (жалко дивиться на обох). Кумедно... Вона мені недавно сама казала, що Кривенка терпіть не може.

Паша. Найшли кому вірить.

Антонина (живо). Вона сама сказала? Правда? Бурчак. їй-богу! Я не знаю... Якщо вона жартувала... Але це було серйозно... і я...

Входить Орися. Бурчак замовкає і витирає лоб.

Орися. Панове! Знаєте, що я надумала? Треба покликати Кривенка... Як зи? Тосю?

Антонина (радісно спалахнувши). Звичайно! Тільки я не знаю, як Паша і Семен Петрович...

Паша (бурчить). Хоч на шию йому вішайтесь, Пашка сказала.

О р и с я. А Семен Петрович навіть не піде за ним? Правда, добродію Семене Петровичу?

Бурчак озирається, щось мовчки шукаючи.

Орися. Підете? Та що ви шукаєте?

Бурчак (понуро). Бриль свій... Ні, я його в сінях лишив... До Кривенка я можу по дорозі додому зайти, коли хочете. А то лучче записку напишіть. Мені не хотілося б балакать з ним... (^Старається не дивитись на Орисю).

Орися (здивовано).Ви що, сердитесь на мене? (Бурчак мовчить. Вона дивиться на Пашу й Антонину). Що ви з ним зробили?

Паша мовчки посміхається.

Антонина. Це — правда! Я краще напишу йому. Я зараз. Почекайте. (Біжить до себе в кімнату).

Орися (похмурившись). Світове питання! Що ви дурня строїте! Я цього не люблю. Пашо, підіть, будь ласка, зупиніть Ганну, я їй дам записку.

Бурчак (хмуро). Я ж можу занести.

Орися (робить знак Паші, та, посміхаючись, виходить). Що з вами?

Бурчак (скидає окуляри, кліпає очима і нервово протирає хусточкою стекла). Нічого... Тільки мені здається, що я не настільки уже... не настільки чужий чоловік, щоб ховать від мене таку... таку подію в своїому житті. Розуміється, я не можу... але... (Вмить). Ви виходите заміж за Кривенка?

Орися (холодно). Ні. Ну?

Бурчак (неймовірно). І не збираєтесь?

Орися Ні. Ну? (Не зводить очей).

Бурчак (проясняється, одягає окуляри). А Антонина Павлівна і Паша так серйозно казали... Це негарно з їхнього боку... (Видно, під її упертим холодним поглядом почуває себе ніяково, але не може сховати радісно-задоволеної посмішки. Клопотливо озирається, бурмоче). Десь мій бриль... Мабуть, в сінях покинув... Ви не сердьтесь на мене, Орисю. Мені стало так тяжко обидно... Давайте я піду до його з запискою, їй-богу! І зараз же прийдемо обоє назад... Можемо навіть все самі купить. Серйозно!

Орися (чим більше він проясняється, тим більш вона похмурюється. Губи стуляються жорстоко і гидливо). Ні, збираюсь. Я збрехала. Збираюсь за його заміж!

Бурчак (здивовано). Ви жартуєте?

Орися. Ні трішки.

Бурчак (тихо). Навіщо ви мене мучите? Ну навіщо? Легше вам?

Орися. Легше. Хочу мучить. (Дико, жагуче). Хочу! Я б вас на вогні пекла! Бурчак. За що?

Орися. Так. І от візьму й вийду за його. Женю його на собі. Він не хоче женитись на мені, а я хочу. Хочу! Чуєте? Він буде знаменитим, і я його зроблю таким... Я! Він хороший, сильний, з принципами. А ви без принципів. Ви, як черв'як без кісток, можна круг пальця обмотать. І знаменитим ви ніколи не будете. От вам!

Бурчак (хрипло, здивовано). Вам потрібні принципи?

Орися. Мені ні, а іншим... Ви не зрозумієте...

Бурчак. Ні, я розумію. (Мовчить. Понуро, задумливо дивиться вбік).

Орися (покрутивши головою). Фе, як ще погано! (Зі злобною нудьгою потягається).

Бурчак (глухо). Да... Він буде знаменитим. І він справді хороший... Да, да... Він — сильний. Неправда, він вас теж любить. Це помітно. Він буде знаменитим... І не тільки у нас, а і в Європі. Я навіть чув, що в цьому році його картини будуть виставлені в паризькому салоні.

Орися (пильно дивиться на його. Раптом сміється, підходить до його і ласкаво гладить по плечу). Ах ви, голубчику мій! В паризькому салоні?

Бурчак (не дивлячись на неї). Да. Я так чув.

Орися. Ну, признайтесь, для чого збрехали? Ну?.. (Бурчак мовчить). Правда ж, збрехали? Для чого?... Ех, ви! (З сумною ласкою проводить рукою по щоці).

Хутко входить Антонина.

Антонина (до Орисі). Ось! (Подає записку).

Орися. Добре. Зараз дам її Ганні: вона поїде трамваєм і за п'ять хвилин буде назад. (Виходить).

Антонина. Ви чого такий, Семене Петровичу? Не вірте, ми жартували... Нічого нема, це ми так. Весело нам, от і жартуємо...

Бурчак. Ні, я нічого...

Входять ПашаіОрися.

Орися. Через п'ять хвилин буде одповідь. Ганна прийде і подасть самовар... Чого стоїте, Світове питання? Сідайте, щоб усе добре сідало...

Бурчак. Спасибі... (Одходить од піаніно).

Антонина. Знаєте що, панове? Заспівайте "Як умру, то поховайте..." 1. Тепер є Семен Петрович, він буде басом...

Орися. От як їй сьогодні співу захотілось! Похоронного... Ми помирать не збираємось...

Антонина. Ну, я вас прошу, Орисю! Страшенно хочеться... Один куплет. Пашо! Семене Петровичу, починайте. Орисю, сядьте за піаніно.

Орися. Я без нот не знаю.

Антонина. Знаєте, знаєте! Ви вже грали...

Орися (непомітно, але уважно подивляється на неї. Стискує плечима й сідає за піаніно). Які вередливі ці вагітні... Я ніколи, нізащо не буду вагітною... Ну, Пашо, Бурчак, ідіть, нічого не зробиш. Починайте, хімія...

Бурчак. їй-богу, я зараз не'можу...

Антонина (злякано). Ой голубчику, рідненький, ну, хоч трошки. Ну, я благаю вас!..

Бурчак. Хм! От, їй-богу!.. (Підступає ближче, прокашлюється).

Орися (озираючись). Ну? (Грає).

Бурчак (починає). Як умру...

Орися і Паша (вступають).

Всі разом.

Як умру... ...то поховайте Мене на могилі, Серед степу широкого, На Вкраїні милій.

Антонина лягає, закидає руки за голову і, тісно стуливши губи, скорбно дивиться вперед. На лиці мука.

Бурчак (до Антонини). Буде?

Антонина (злякано, жагуче). Ой ні, ні! Ще, ще! Бурчак (стискує плечима й починає). Щоб лани... Орися і Паша (вступаючи).

і

і

Щоб лани... [...широкополі Всі разом. } І Дніпро, і кручі

Було видно, було чути, Як реве ревучий.

Антонина при кінці співу закриває лице руками і голосно ридає. Всі змовкають і злякано, стурбовано кидаються до неї.

Орися (чуло, м'ягко). Тосю, рідна, не треба...

Паша (сердито). Ну от! (До Антонини). Дать води? (До Бурчака, який розтеряно тупчиться коло них). Ну, а ви чого? Подайте води!

Антонина. Не... не треба. Це... так. Зараз пройде... Нерви...

Паша (грізно до Бурчака, що зупинився). Води!

Бурчак (поспішно кидається до столу, перебирає склянки й озирається).

Антонина (сідає, втирається, силкується усміхнутись). Ну, от і пройшло... Не треба нічого... Дякую. Це так... Не звертайте уваги...

В двері стукають.

Антонина. Господи! Невже Василь? Так швидко... (Поспішно втирається). Паша. Вийдіть!

Входить Кривенко. Пригладжує чуб, уклоняється і говорить. — Драстуйте!

Всі (одповідають). Драстуйте. Антонина. Ти дістав мою записку? Кривенко (стискуючи всім руки). Ні, ніякої записки не діставав. Ішов повз будинок і зайшов. Ти вислала записку?

Антонина. Да. Щоб ти прийшов. У нас сьогодні холостяцький чай і дівич-вечір.

Кривенко (ліниво посміхаючись). Он як? Хто ж заміж іде?

Орися (вихоплюючись, голосно). Я!

Кривенко (сідаючи поруч з Антониною на канапі і од-кидаючись на спинку. Недбало). Боже поможи... Давно пора. А чай... це чудово. З охотою вип'ю. Можна,значить, вас вітати, Семене Петровичу?

Бурчак (сконфузившись). Мене? А чого ж мене?

Кривенко (байдуже). Не вас? А я думав... (До Анто-нини). Ну, як здоров'я? Ходиш? Гуляєш?

Антонина (невиразно махає рукою). Да, гуляю. Кривенко якийсь мент дивиться на неї. Мовчить. Настає ніякова тиша.

Орися (раптом, ніби згадавши). Ой, Пашо! А я й забула Ганні сказать, щоб купила солоного. От свинство! Знаєте що? Давайте самі сходимо! Світове питання, будьте за кавалера... Ходім з нами!

Паша (охоче). Ходім!

Антонина (вдячно до Орисі). Орисю! Ідіть я вас поцілую...

Орися (ступає, але зараз же, скрививши губи, зупиняється й одривисто говорить). Не варто! (Одвертається до Паші й Бурчака. Сердито). Ходім!

Всі троє виходять.

Антонина (злегка обижено й здивовано). Чудна... Не розумію я її...

Кривенко (несподівано різко і роздратовано). А! Праздна кокетка! Сьогодні одне, завтра друге... За кого вона виходить заміж?

Антонина (вдивляючись у його). Тебе це дуже цікавить?

Кривенко. Не дуже... Так просто.

Антонина. Ні за кого вона не виходить. Ми жартували... Чудна вона все-таки... Ти помітив, скільки раз вона на день міняє зачіску? Ніяково навіть за неї іноді... Розуміється, як маєш гроші, то можеш собі позволять... Дивно тільки, що вона вперед була така завзята есерка, а тепер... Мабуть, вона така й есерка була. Я думаю, що вона таки вийде за Бурчака. І неодмінно буде в церкві вінчатись... Ці бувші партійні обов'язково церквою кінчають. Не люблю я таких...

Кривенко (беручи її за руку). Ну, Тосю? Як постанова твоя?

Антонина (зразу переміняючись, холодно). Так, як і була. Чого їй мінятись? Що сталось нового? (Живо). Я знаю, що ти вважаєш мене за слабкодуху, нікчемну..

Ну, все одно... Не віриш, що, що я можу померти... Я можу тільки плакать... Ну що ж?

Кривенко. Хто не вірить тобі? Вірю я, але...

Антонина. Ні, ти не віриш. Ти, я знаю, думаєш, що я сказала так, щоб налякать тебе... І ти спокійний. Але я не вірю твойому спокою... Не вірю!

Кривенко. Я не розумію, якому спокою?

Антонина. І ніхто не вірить. Ну, можеш, мені все одно тепер... Тепер мені все одно! Годі! Спокою, спокою! Знати, що хутко не буде ні дум цих, ні мук, ні страху... Від одного цього вже легше...

Кривенко. І ти все-таки думаєш, що це ти найкращий вихід знайшла?

Антонина. Найкращий. Для чого я маю жити? Кому я потрібна? Хто буде жаліти за мною? Старий батько, який сам в домовину дивиться? Родичі? Хм!.. Приятелі? Нікого в мене нема і ніхто.. (Губи дрижать їй; виймає хусточку й закривається).

Кривенко. Ти тільки сама себе розжалоблюєш... Ти — молода, можеш полюбити... Є люди, які тебе люблять. І чого ти хочеш померти, я не розумію...

Антонина (з мукою тоски). Я не можу жити! Розумієш? Не можу родить дитину і дрижать над нею, бояться за кожну простуду... І при тому знати, що вона немила тобі, що ти мучишся за неї... Господи! Чи може буть більша образа, як сказать матері, що вона не має права виховувать своєї дитини! Селянки, неосвічені, темні, вони мають право, а я...

Кривенко. Я тим паче селянці не довірив би своєї дитини. Я, а не селянин... І коли селянка приводить на світ дітей несвідомо, як попало, то її ще можна зрозуміть...

Антонина (рішуче, понуро). Ну, все одно. Годі про це.

К р и в е н к о. Ні, я хочу точно знати, для чого ти помираєш...

Антонина. Для того, щоб ти не мучився, що твоя дитина в таких руках, що вона буде хвора, нікчемна... Кривенко. І тому вбиваєш і її, і себе? Антонина. Да, тому.

Кривенко. Так тут же тільки дитина непотрібна, а ти ж навіщо себе ще нищиш?

Антонина. Дитина родиться.

Кривенко; Ну, добре. Так дитина ж, кажу, непотрібна, а не ти.

Антонин а(з роздратуванням). Але ж дитина ця родиться, говорю тобі, тепер пізно вже її "нищить". Пізно! (Пауза).

Кривенко (ходить і, видно, не рішається щось сказать. Зупиняється і тихо говорить, не дивлячись на Антона ну). Але в три чи чотири місяці ти хотіла її знищить? Антонина (зі страхом). Що ти хочеш сказать?

Кривенко мовчки застібаючи й розстібаючи піджак, ходить.

Антонина. Що ти хочеш сказать? Ти хочеш убить її живою?

Кривенко (зупиняючись, твердо). Да! Антонина (з жахом дивиться на його). Живою?! Кривенко. А ти якою хотіла б убить? Мертвою?! Антонина. Господи!!

Кривенко. Слухай, ти не раз казала мені, що хочеш і можеш буть чесною з собою. Скажи: невже, будучи чесною з собою, будучи в гармонії зі своїм розумом, серцем, досвідом, ти можеш родить і лишить жить таку дитину, як наша?.. Невже тебе не проймає сором, що твоя дитина буде така? Невже тебе не бере гнів, що ти не хотіла її, а хтось, якась сліпа сила нахабно, без твоєї згоди втелющила її? Почекай!.. А розум, досвід твій нічого не говорять тобі, не говорять, скільки ще* страждань і нам, і дитині буде через неї? Ні? Ти подумай: вона в'яже нас все життя!..

Шматочок живого м'яса в'яже дві свідомі істоти! Насильно, наперекір усьому! І я повинен скоритись цьому? Через то? (Люто). Та не можу я, чортяка його забери! Не можу буть рабом сліпого інстинкт^! Краще ніякої, ніж така дитина!..

Антонина (з гнівом). Та яка дитина? Яка вже така наша дитина буде? Родяться й від алкоголіків, сифілітиків, туберкульозних, родяться в тюрмах, на каторгах... І ніхто своїх дітей не убиває. Боже! Убить живою... живою убить свою дитину!.. Да, я була нечесна з собою, коли згоджувалась на викидиш. Але я мучилась за це, я добре заплатила за те... І щоб я, виносивши його в муках, бачивши вже його, сама задушила?! Та я перша пішла б дивитись на таку матір, яку вішали б за це! Перша б роздерла їй глотку, підлій!

Кривенко. Значить, ти проти всяких таких викидишів, коли вони навіть лікарями приписуються?

Антонина. То інша річ... Там грозить життю матері, її здоров'ю, дитині.

Кривенко. Хм! Там законом дозволено... А тут не грозить дитині, матері, батькові, громадянству?

Антонина. Чим? Чим — громадянству?..

Кривенко. Тим, що дамо йому дегенерата...

Антонина. Якого дегенерата? Через що?

Кривенко (дратуючись). Фу ти, чорт! Я не розумію тебе: через що ж ти хотіла робить викидиш?

Антонина. Я не хотіла цієї дитини.

Кривенко. Через що ж ти її не хотіла? Клопоту матеріального боялась?

Антонина. Клопіт мені не страшний... Я не хотіла її, бо почувала себе хворою. І наші відносини такі... (Змовкає).

Кривенко. Ну?.. Правильно. І ти хвора, і я хворий. І відносини наші не такі, і матеріально ми не можемо... Правильно. Ну, так чого ж ти хочеш? Хочеш буть, як всі "поря-дочні": родилась дитина, ну і чорт з нею, хай уже живе, раз трапилась така неприємність? Не вбивать же його, мовляв, хоть і буде й їй погано і другим... Та що ти собі думаєш, що таке дитина? Це — людина! Розумієш ти? — Лю-ди-на! Це — людськість," про яку всі так турбуються... Щоб чоботи робить, для цього готуються, вчаться, а дітей роблять випадково, як попало, не думаючи, як скоти... "Дітей родить кому ума не доставало!" Від сифілітиків, туберкульозних, мовляв, родяться, і ніхто своїх дітей не вбиває. Ах, подумаєш, яка заслуга! Я, принаймні, такої заслуги од себе не хочу! Я не можу свідомо родить каліку-дитину. Не можу. Та і в чому, власне, весь страх: в тому, що ти зробиш шматок живого, несвідомого м'яса мертвим чи в тому, що даси цьому шматку зробиться людиною і примусиш на страждання його і інших? В чому? Одповідай!

Антонина. Годі! Я не можу... Дай мені спокій... Хоч хвилину...

Кривенко. Ну, от! Замість одповіді — "дай мені спокій"... Де ж твоя чесність з собою? Це ж не чесність, а рабство, покірність темному, сліпому, животному інстинкту матері. Чесність з собою — це гармонія думок, почувань, досвіду, це — сила і цільність. Я думав, що ти, дійсно, можеш буть такою, і через це сказав тобі про свій намір. Спершу не хотів. Рішив сам усе взять на себе. Убив, і все. Знав, що ти будеш мучитись. І тому був "спокійний". Але ти надумала інший вихід. І через це £ мушу тобі сказати мій вихід. Я не можу допустить, щоб ти вмерла. Чуєш? Це абсурд! Розумієш?! Це — не боротьба, а трусість. Замість того, щоб боротись з перешкодами, ти заплющуєш очі і кидаєшся в яму, темну, смердючу — в смерть. Це — не боротьба. Боротьба — в житті, а не в смерті, бо смерть

— кінець усього... І яка рація? Яка потреба? Ти подумай: коли ти з морального боку вважаєш убивство дитини злочинством, то самовбивством ти робиш удвоє злочинство: убиваєш і ту саму дитину, і себе. Чуєш: удвоє злочинство!

Антонина. Я за його розплачусь своїм життям...

Кривенко (безсило). Ну що ти їй скажеш?! Але ж в цій розплаті і є ж з твого погляду злочинство?

Антонина. Я вмираю, і мені все одно... Я благаю тебе, годі, я не зміню своєї постанови, можеш бути спокійним: дитини у тебе не буде. І годі! Ради бога!..

Кривенко (розводить руками). Що ти їй скажеш? (Ходить).

Антонина схиляє голову на спинку канапи й непорушно сидить. Довге

мовчання.

Кривенко (зупиняючись, жагуче-, гнівно). Але ж це — абсурд! Це не вміщається мені в мозку! Навіщо?.. Ну, ти подумай: ти хотіла вбить дитину в чотири, в три місяці, через що ж не можна зробить цього в десять місяців? І тоді ж, і тепер вона жива? Через що?

Антонина (безсило, тихо). Я прошу тебе, годі!

Кривенко. Та не можу я! Цього не буде! Це — не вихід!

Антонина. Що тобі? Тобі ж краще буде. Ну, й примирись з моєю смертю. Все одно забудеш через тиждень...

Кривенко. Не в цьому річ, а в тому, що безглуздя робиться! Все — логіка, чуття свого "я", досвід говорять за те, що дитина не повинна жить. Дитина, а не хто інший. І через щось, для чогось помирає ще одна людина! Людина, а не шматок м'яса! Безглуздя! На все наплювать, на власну мораль, на людей, на своє навіть життя, і все для темного, сліпого інстинкту! Ради його, вдумайся ти, ради цього деспота твого ти готова дать людям нікчемного товариша або ж однять у їх молоде, потрібне життя.

Антонина. Я нікому не потрібна.

Кривенко. Неправда! Ти жила уже, ти ввійшла в процес життя, ти зв'язана з ним многими нитками. І рвать їх — це руйнувать, гальмувати хід житп...

Антонина. Ні з чим я не зв'я гана і нічого не руйную.

Кривенко. Ну, що ти будеш казать їй?!

Антонина (скипівши). Та що тобі треба від мене? Що? Я не вб'ю своєї дитини! Ти — безумець. Да, да! Всякий тобі це скаже! Ніхто не оправдає твого безумства! (Випрямляється, з ненавистю, погрозливо і сильно). І спробуй тільки зробить це! Спробуй!.. Без жалю одправлю на каторгу! Яке ти маєш право рішать, яка вона буде? А може, вона в двадцять раз лучче тебе буде? А може, з неї геній вийде? Тобі треба червоних щок... Що тЪ за бог такий, всезнаю-чий?..

Кривенко. Досвід людей, наука знає це...

Антонина. Неправда! Цього наука ще не може сказать! Фізичне виховання... Можна з самого початку робить мокрі обтирання... Водолічиння... Взагалі пильнувать. Але ради бога, благаю тебе, буде про це! Я вже не можу. Я сказала і не зміню... Не бійсь, я помру так, що ніхто не здогадається, що я вбила себе. Не завдам тобі клопоту...

Кривенко (тихо). Ти розумієш, що ти ображаєш мене?

Антонина. Ох, господи! (З риданням). Я його ображаю!.. Стільки образ, стільки мук мені дав, і я його ще ображаю! Ну, уже скоро... Годі! (Плаче з мукою і одчаєм).

Кривенко (ходить великими, важкими кроками, згорбившись.~Сідає біля неї). Годі, Тосю. (Пауза.ТЬхо обнімає): Ну, годі ж... Бідна моя, хороша!.. Я ж розумію твої муки, всім серцем почуваю й признаю їх.

Антонина (ще голосніше ридає). Не треба!.. Мовчи... Лучче будь жорстоким... Мовчи...

Кривенко. Не можу мовчати, бо мовчання буде брехнею... Не можу. Але що ж робить? Ну, годі, риданням не поможеш... Ну, годі ж... У тебе одно средство — плакать... Та смерть ще. Будь же чесна з собою. По-твоєму — дитина може вийти здоровою, ти переконана, що можеш виховать її корисною для людей, убивать вважаєш злочинством, ну так і роби ж так. Навіщо ж твоя смерть? Роби в згоді зі своїм чуттям і розумом. Яке тобі діло до мене, до того, як я думаю? З собою будь чесна, а не зі мною. Борись зі мною, докажи мені, що я — безумець, що ти права. Роди дитину, викохай її і, може, справді, твоя правда буде. Не вважай на мене. Я зараз думаю, що з неї не вийде генія. Я переконаний, що буде дегенерат. Я не хочу цього. Дитина ця — насильство наді мною. Так я через це повинен помирать? Де логіка? Нічого подібного! Я буду боротись! Може, й у мене є батьківський сліпий інстинкт, може, й мені важко обижать його, але рабом його я не буду! Ти думаєш, що я неправий,— борись зі мною. Докажи. Але не словом тільки...

Антонина. Я боротись не можу... Одна думка, що ти можеш прийти й убить дитину, це одн.е може мене з розуму звести. Я кожну хвилину буду тріпотіти за неї. Ні! О господи!.. Ще таку питку взять на себе... Ні! Нізащо!

Кривенко (пильно, понуро дивиться на неї. Потім ходить. Пауза. Зупиняється і, напружено думаючи, стоїть. Рішуче стріпує головою). Ну, добре! Я даю тобі слово, що нічого без твоєї згоди не зроблю.

Антонина. Моєї згоди ніколи не буде!

Кривенко (якийсь мент мовчки дивиться на неї. Тихо). Значить, я ніколи нічого не зроблю.

Антонина. Одмовишся? Покоришся? Ти?! Не вірю... Не вірю — ти говориш це, щоб спасти мене.

Кривенко. Я коли брехав тобі?

Антонина. Ніколи. Но в даному разі ти можеш вважать за можливе збрехать. (Допитливо дивиться на його). І навіть за потрібне...

Кривенко (усміхаючись). Твій інстинкт робить тебе прозорливою. Занадто лише...

Антонина. Ти покоришся?

Кривенко. Я не знаю, що буде... Може, я примирюсь з тим, щоб ця дитина була вроді memento, щоб була живим нагадом, як не треба робить... Може, я найду в цьому і гарні боки і примирюсь. Я знаю?.. Знаю одно, що смерті твоєї допустить не можу. Це абсурд, більший за дитину. Я вибираю менший.

Антонина (злісно). Ти лукавиш! "Memento"! Не вірю я тобі. Ти украдеш дитину. Не вірю! Ні, ні, нізащо! Я з ума зійду... Хай я — самка, хай це — сліпий животний інстинкт, я помру за його... Годі! Не можу! Memento!..

Кривенко. Даю тобі слово...

Антонина. Не вірю! Ха!.. Знать, пам'ятать кожну хвилину, що ти привела на світ якесь страховище, якесь memento... Господи! (Ридає).

Кривенко (нетерпляче). Так це ж я так думаю! #, а не. ти! Яке тобі діло до мене? Ти думаєш, що генія приведеш. Ну так чого ж ти плачеш! А коли й ти віриш, що це буде страховище, то перебори свій інстинкт і знищ дитину.

Антонина (випрямляючись, витирається). Годі! Покинемо. Цього не буде. Більше ні слова.

Кривенко. Ну, от! Тільки дійди до цього інстинкту, і наче об стіну горохом, все к чорту розлітається. Я тебе питаю, чи ти можеш... (В двері стукають).

Входять Орися, Паша і Бурчак.

Орися (прудко й пильно озирнувши Антонину і Кривенка. Весело). Славна погода сьогодні надворі, Тосю! Вам треба погулять...

Антонина (понуро посміхаючись). Я таки погуляю. (Вмить щось придумавши). От, панове, цікаву історію розказав мені зараз Василь Маркович. Хочете послухать? Слухайте... А кислого купили, Орисю? І коньяку? Чудово! Ми справимо дівич-вечір! Давайте... (Схоплюється і підбігає до їх). Одіткніть, Семене Петровичу!

Бурчак. Антонино Павлівно, вам, їй-богу, не можна...

Антонина. Ого! Мені якраз тепер усе можна! Ну, слухайте, я вам розкажу історію... Прецікава!

Орися шепотом щось питає у Кривенка. Той стискує плечима.

Паша(сердито). Ви, Антонино, лягайте і лежіть. А то ми вас зв'яжемо. Що це за каценямер!

Антонина. Як, як ви сказали? Ха-ха-ха! Каценямер... Це сюди не підходить... Але слухайте... В одному городі... Це було в якійсь газеті. В одному городі один батько задушив свою малу дитину, місяця чи двох. Це неважно... Задушив через те, що вона родилась не такою, як йому хотілось...

Паша. Що значить "не такою, як йому хотілось"?

Кривенко прудко глянувши на Антонину, ходить по хаті.

Антонина. Ну, він хотів, щоб вона вийшла розумна, гарна, здорова, а йому здавалось, що вона буде дегенератом. Він взяв і задушив її.

Паша. Тільки через те, що йому здавалось? От це стерво так стерво!..

Орися (ліниво розвалюючись на канапі). Фі, Пашуню, які виражанси!..

Паша. Ну, а мати ж що? Вона любила цього убибця?

Антонина. Вона його любила. Але взяла і передала поліції. Був суд, і його засудили на каторгу.

П а ш а. Я б його, анафему, на власних його жилах повісила!

Кривенко. Хоть би ця дитина дійсно вийшла дегенератом?

Паша. Все одно! Родив, то й май! А то люблять кататись, а саночки возить — ні... Ну, ша! Пашка сказала.

Антонина. Ну, а ви, Семене Петровичу? Що думаєте?

Бурчак. Я? Мені здається... Я, звичайно, не можу рішать... Але мені здається, що цей добродій нарушив перш усього право кожної живої істоти на існування... (Прокашлюється). Да, це раз...

Орися. Швидше, швидше!

Б у р ч а к. Це раз. А вдруге, він, мабуть, був ненормальний, патологічний тип, з порушенням і навіть, коли хочете, атрофованим батьківським інстинктом. А то і просто божевільний. Тоді його не на каторгу, а в божевільню. Я, розуміється, не юрист і не психолог...

Орися. А тільки хімік...

Бурчак. І, так сказать... з погляду науки. Але, звичайно, оправдати не міг би... (Витирає долонею лоб). Антонина. Ну, а ви, Орисю? Що скажете? Орися (потягуючись). Я? Про цього добродія? Нічого. Антонина. Як "нічого"?

Орися. Нічого. Може, й так, може, й ні. З погляду одного принципу — добре, а з погляду другого — погано. А я не знаю, як зробила б...

Антонина (зло). І могли б убить, може?

Орися (жорстко). Хто його зна. Може, й убила б, якби хотілось. Переважило б друге хотіння, не убила б. Не знаю.. Во всякому разі не роздумувала б, погано це чи ні з морального чи принципіального боку...

Кривенко (до Антонины). Так само, як ти.

Антонина. Як я??

Кривенко. Розуміється. Сліпий інстинкт чи сліпе бажання... Не все одно? Ну, мені треба йти... Отже, Тосю, ти не міняєш?

Антонин а. Не знаю. Останься. Справимо дівич-вечір, тоді скажу.

Кривенко. Ні, я не можу. Бувайте здорові! Всі. Бувайте.

Антонина. Ну, а ми, значить, будемо коньяк пить! Правда, Семене Петровичу?

Бурчак. Щодо мене, то я не радив би...

Орися. Принципіально?

Бурчак (уперто). Хоч би й принципіально.

Антонина (піднято, нервово регоче). Та не встоїте ж, Семене Петровичу! Не тратьте краще сили, пускайтеся на дно!..

Бурчак. Мені здається, що коли сам не маєш цього принципу, то все-таки можна поважать його у других. І не робить насильства...

Орися (навмисне деспотично, розвалюючись). А я хочу, щоб ви пили!

Бурчак (м'ягко, з ніяковістю). Як вам хочеться, то ви й пийте собі. А мені не хочеться.

Кривенко ніби чистить бриль рукавом, задержується і слідкує.

Орися. Неправда! Хочеться, тільки принцип не дозволяє! Пийте! Одчиняйте пляшку — у вас ножик з штопором. Одчиняйте.

Бурчак. Одчинить я можу, а пить не можу... Антонина. Він ще упирається! Ха-ха-ха!.. Плюньте, Світове питання!

Паша хмуро стоїть коло піаніно й двома пальцями задумливо бере акорди.

Бурчак (одчинивши). От... Уже... Орися. А тепер налийте в склянку і випийте раніше всіх.

Б у р ч а к. Я не буду пить. (Похмурюється, одходить до туалету і закладає руки за спину).

Орися. Не будете? (Злобно, скажено схоплюється). Не будете?! Я вас питаю: не будете?

Бурчак (зі зляканим непорозумінням). Орисю Михайлівно!..

Орися. Ні?? Останній раз: ні? Ну? Швидше!

Бурчак (похмурюється, закусює губу, рішуче іде до столу, наливає коньяку і випиває. Випивши, помалу ставить склянку на стіл, опускається на стілець і тихо говорить) Негарно, Орисю Михайлівно...

Орися. Плювать! Так їх, по мордам, проклятих істу-канів!

Кривенко (усміхаючись). Із принципу не п'ю. Бувайте! (Кланяється й іде до дверей).

Антонина. Прощай, Васю! Лийте й мені, Орисю! Паша, ідіть ближче!

Кривенко по словах "прощай, Васю" озирається і уважно дивиться на неї.

Виходить.

Орися (злобно до Бурчака). Ну, чого насупились? Смійтесь! Я хочу, щоб ви сміялись. Танцюйте!

Антонина (з нервовим реготом). Давайте разом, Семене Петровичу! Чого журитись? (Хапає склянку і, розхлюпуючи, піднімає). Будем пить!.. Орисю, беріть! Що там! За погибель істуканів! Урра!.. (П'є, потім шпурляє склянку додолу і регоче).

Орися хмуро і злісно п'є.

РОЗДІЛ III

Ательє Кривенка. Обстановка убога. По стінах картини, етюди, одежа. Умивальник в кутку. Під лівою стіною ліжко, під правою долі, під вікном, простелена шкура, в головах якої подушка. Посередині хати стіл, уставлений пляшками з вина, пива, горілки; склянки, тарілки, папір від закусок. В задній стіні двері в сіни. Коло столу стоїть мольберт, лицем назад. Біля його сидить Кривенко; він без піджака, в вишитій сорочці, підперезаний широким чорним поясом. Крім нього, в ательє Антонюк,

Піддубний і Чупрун. Всі сидять за столом. Антонюк — ясний блондин з холодними очима і дуже червоними губами. Уважно й серйозно їсть. Піддубний сидить верхи на стільці. Довге волосся, худе лице, сирий рипучий бас. Чупрун — меланхолічно-сумно бренька на бандурі, сам прислухаючись до згуків. В брилі.

Піддубний. Безумовно, чудова річ! Безумовно! Кривенко (ліниво). Правда, я — талан?

Антонюк мовчки зирка на його.

Піддубний. Ви геній! Це я вам без жартів кажу. Хоч в морду мені плюньте... Такої картини ще ніхто не намалював. І не намалює! Безумовно! Без-зу-мовно не намалює! Це — картина, яка...

Кривенко (насуває на лоба Чупрунові бриль, з чудною посмішкою до Піддубного). Правда, не намалює?

Ч у п р у н . (кротко, виправляючи бриль). Не треба...

Піддубний. Нізащо не намалює! Це вже хай собі як знають, а не намалює. Хоч в морду мені плюньте! Це картина, яка...

Кривенко. Невже? (Знов насуває бриль Чупрунові).

Чупрун (кротко). Ну, не треба...

Кривенко. Значить, вип'ємо. Правда? (Бере в руки одну пляшку). Коньяк... Не хочу коньяку. Хочу простої... (Струшує другу пляшку). Порожня... Жаль. А я ще не п'яний. Чуєш, Антонюк? Я ще не п'яний.

Антонюк. Я більше грошей не дам.

Кривенко. Талантові — й не даси?

Антонюк. Навіть генію.

Кривенко. Так... Ну, так Піддубний дасть. (До Під-дубного). Правда?

Піддубний. Грошей? Зараз! (Хапливо лізе в кишеню, виймає гаманець і робить заклопотане лице). Хм! От свинство!.. У мене зосталось тільки два рублі. А мені ще треба...

Кривенко. Плювать, давайте два! Ну, нічого, давайте. Оддам. Зараз прийде мій закажчик, візьму й оддам. Зараз... (дивиться на годинник) без чверті три. В три повинен прийти. Чудовий закажчик! Неодмінно хоче буть похожим на Шевченка... Маю заказ від його: вивіску і патрет. Гроші, значить, будуть.

Антонюк. Вивіску?

К р и в е н к о. Та ще яку! Бик, свиня і баран, а навкруги ореолом його фамілія із ковбас. А над усим вроді корони сальтісон...

Антонюк (строго). Дурня валяєш!

Піддубний (з непорозумінням). Сальтісон?

Кривенко. А потім патрет його... Обов'язково щоб був похожий на Шевченка. Принесе навіть такий самий кожух і шапку, як у Шевченка. І зроблю! Чого геній не зробить! Правда, Чупруне?.. (Насуває йому бриль. Чупрун не поправляє вже і так і зостається). І пречудово вийде! Він теж вірші пише. Обіцав сьогодні принести свої твори. Називається "В чарах кохання". Назва украдена, але якраз підходить до його. Ну, вірите тепер, що оддам? Давайте. Пошлю ще за монополькою. Хочу буть п'яним...

Піддубний. Чекайте. Я не розумію, навіщо ж вивіска?

Кривенко. Подобається мені цей жанр. А які ковбаси вийдуть! Ну, давайте.

Ч у п р у н. Та дайте, Піддубний! Боже мій, який народ...

Піддубний. Господи! Та хіба я... Будь ласка, ось... Всі!

Кривенко (посміхаючись, помалу встає). Ну, так ви почекайте, я зараз. Пошлю по горілку... (Виходить).

Піддубний (до Антонюка). Та невже він вивіски малює?

А н т о н ю к (жуючи). Умгу! Піддубний. Та навіщо ж? А н т о н ю к. Це вже ви його спитайте. Піддубний. От так штука!

Антон ю к (утираючись). А мені все-таки цей жанр подобається.

Піддубний. Який? Вивіски?

А н т о н ю к. Ні. Жанр вгощення. Здається, він запросив нас сприснуть його картину? Піддубний. Атож.

Антонюк. А скільки у вас позичав на це? Піддубний. П'ять.

Антонюк. Та у мене вісім. А у вас, Чупруне?

Чупрун. Ай, боже мій! Ну навіщо вам оце... От народ! Чугунний ви народ, їй-богу...

Антонюк. Для статистики, олов'яний ви чоловіче... Здається, й у його п'ять. Ітого тринадцять та п'ять — вісімнадцять.

Чупрун. Ну, й вісімнадцять. То що? А картина?

Антонюк. Котику мій, не в суд і осуждєніє говорим Картина чудова, тільки чим же ми винні в цьому? (До Під-дубного). А сто рублів не просив позичить? Ні? У мене просив. В карти, каже, програвся.

Піддубний. Одмовили?

Антонюк. Розуміється. Хотів, було, йому порадить однести лучче гроші на новий свій твір, який повинен з'явиться... Та ну його к чорту. Обидчивий народ ці генії... Скажи, що покинув дівчину, так таких теорій про вільне кохання закатить, що й життю не рад будеш... (До Чупруна). Картина, котику, картиною, а свинство свинством.

Піддубний. Безумовно!

Кривенко (входячи). Зараз буде... (Сідає на своє місце). Хочу все-таки переконатись, що можу буть п'яним... (Дивиться на всіх). Про мене балакали? Видно по пиках... Розуміється, хвалили. Одразу помітно. (Посміхається). Заграйте, Чупруне, якоїсь слізної. Та по-зацькому заплачте... Так хороша, кажете, картина? Слухай, Антонюк... Ти от адвокат. А проте, не варто... Ну, Чупруне, що ж ви? Не бренькайте тільки для себе... Художник повинен свою душу вивертать для всіх. Як рукав кожуха. Дивіться, мовляв, як ловко вивернуто...

Антонюк. Да, котику, картина твоя ловко вивернута. Притягує душу...

Кривенко. Правда?

Антонюк. Недурно маєш прихильників. Може покорить чоловіка й не жіночої нації.

Кривенко. Може, й тебе покорила? А н т о н ю к (серйозно простягає руку). Цілком. Кривенко (не беручи руки). По гроб жизні? А н т о н ю к. Як знаєш, твоя воля не вірить... Кривенко. Я вірю. Тільки яку душу покорила, ту, що в грудях, чи в кишені? А н т о н ю к. Хм!

Кривенко. І я кажу "хм"! Ні, справді, слухай, якби, скажімо, я був засуджений 'через щось на каторгу, дав би хоч п'ятачок на табачок? Генію? Га?

Антонюк. А ти чого туди збираєшся?

Кривенко. Діло там маю. А ти які справи бороніш? Які більше оплачуються?

Антонюк (засуваючи руки в кишені і одкидаючись на спинку з комічною поважністю). Справедливі!..

Кривенко. А яка ознака справедливих?

Антонюк. Надія виграть.

Піддубний (сміється). Безумовно!

Чупрун (сумно). Ех, народ! Боже мій!..

Кривенко. Так...

В двері стукають.

Кривенко (хутко встає). Монополька прийшла. (Підходить до дверей, одчиняє, бере у когось пляшку і пакунок в папері). Єсть. Ану-бо, Піддубний, вибийте, ви — майстер.

Піддубний. Можна. Давайте-но сюди! (Одбиває сургуч). Тепер... Раз, два... Три! (Б'є дном об долоню. Пробка вилітає). Єсть!

Кривенко (підставляє склянку). Лийте. Ще... Ще... Повну...

Піддубний. Та що ви, слухайте... Кривенко. Лийте, лийте...

Чупрун (дивлячись на їх, сумно). Ех, народ! Ну, й навіщо ото? Ех, боже мій!.. Налийте вже й мені трошки...

Кривенко. Браво, Чупруне! За ваше здоров'я! (Підносить до рота й одним духом випиває всю склянку. Кривиться). Паскудно. Давно так не пив... (Розгортає папір, виймає огірок і жадно кусає). Так... Пийте, люди добрі! ССпіває). "Пийте, гуляйте, добрії люди..." Не знаю далі... Так кажеш, Антонюк, ті справедливості, де є надія виграть?

Антонюк. Іменно ті.

Кривенко. І я так думаю. А тому "що буде, то буде, а ти, Марку, грай"! Правда, Чупруне? Ех, дайте-но сюди бандуру... (Бере бандуру, пробує. Якийсь мент сидить непорушно. 'Стріпує головою і співає, ударивши по струнах):

За Сибіром сонце сходить, гей, там і заходить, гей, там славний Кармалюка десь по світі бродить...

(Зупиняється й говорить). Люблю цю пісню. Сильна й сумна... Чудний наш народ: і сильний, і сумний. Мав героїв, і ніхто їх не знав... Все життя любив волю і все життя жив рабом. Утворив багатства пісні і сам її не знає. І ми самі себе не знаємо... Недурно співаємо:

...що діється на Вкраїні і чиї ми діти...

Плачте, Чупруне — серце козацькеє... (Б'є по струнах і на-півіронічно, напівсерйозно співає):

...що діється на Вкраїні і чиї ми діти...

Антонюк задумливо підтягує. Кривенко співає далі. Чупрун і Піддубний прилучаються. Всі співають.

Зібралися всі бурлаки

до рідної хати,

тут нам мило, тут нам любо

журби заспівати.

Грай который на бандуру,

бо сумно сидіти,

що діється на Вкраїні

і чиї ми діти.

Катерино, вража мати,

що ж ти наробила:

степ широкий, край веселий

та й занапастила.

Чупрун журливо хитає головою.

Кривенко (раптом сміється). Плюньте, панове! "Все йде, все минає..." (Різко). Все минає! (Кладе бандуру додолу й задумливо кусає огірок).

Всі співають далі.

Кривенко помалу бере ніж, ніби граючись ним, пробує, чи гострий. Потім ліниво встає, підходить до мольберта й зупиняється. Якийсь мент непорушно стоїть, далі спокійно, в'яло підносить руку з ножем і помалу розрізає картину

згори донизу. На губах чудна посмішка. Всі, зачувши згук розрізаної картини, змовкають і хутко озираються до

Кривенка.

Антонюк (схопившись). Що ти зробив?

Кривенко з тою ж посмішкою, апатично, важко підходить до столу, ліниво сідає й кусає огірок.

Чупрун (сплеснувши руками). Господи боже мій! Таку картину?!

Піддубний (приголомшений). Оце, дійсно!.. Антонюк (сердито). Ти сказився? Кривенко. Плюньте, панове... Співайте краще. Я вам потім ще розріжу...

Чупрун і Піддубний, підійшовши до картини, шепочуться.

Чупрун. Господи! Якби я міг таку картину намалювать, я б не пив і не їв... все сидів би коло неї... Таку картину!..

К р и в е н к о. А, ну вас, слухайте... Ідіть до столу. Плюньте...

Антонюк (строго). Вона "Майбутнє" називалась?

Кривенко (все більш і більш впадаючи в апатію). Іменно... Весела картинка, правда? Майбутнє завжди малюється веселим... А іноді... іноді не дуже... (Раптом несамовито, скажено схоплюється, з перекошеним люттю лицем б'є кулаком об стіл, звалivши пляшки додолу, і прутко ходить по хаті).

Всі ще більше вражені. Перезираються. Довге мовчання. Чупрун боязко озирається, шукаючи очима бриль.

Піддубний (обережно перестріває Кривенка). Пане Кривенку, може б, вам спати лягти?

Кривенко (зупиняючись, похмуро зирка на всіх). Вибачте, панове... І не думайте, що я божевільний. А проте, як знаєте...

Антонюк (пильно слідкуючи за ним). Може, ми тебе стісняємо?

Кривенко. Да... Я краще б на самоті... Вибачайте... Піддубний (клопотливо). О, що ви! Ми розуміємо... Безумовно, що... Бувайте здорові. Вибачте, коли що...

Кривенко мовчки стискує всім руки.

Антонюк (серйозно й діловито). Слухай, запиши: Перехресна, № 3. Злотковський.

Кривенко непорозуміло дивиться на його.

Антонюк. Чудовий лікар по нервовим... Запиши й піди.

Кривенко усміхається.

Антонюк. Нічого, запиши. Сьогодні посміхаєшся, а завтра підеш. Я вже знаю. Перехресна, № 3, Злотковський. До побачення. Я завтра забіжу. (Виходить).

Чупрун і Піддубний. До побачення. (Виходять).

Кривенко ходить деякий час по хаті. Підходить до картини і довго, важко дивиться на неї. Торкає пальцем. Потім, озирнувшись, нахиляється! цілує її.

Різко одходить і лягає на шкуру, безсило витягнувши руки. Двері без стуку одчиняються, і входить К о з о л у п. Товстий, коротенький чоловічок з куцим носом, товстими червоними щоками, кругленькими оченят ками Несе в руках клунок

Кривенко (сердито піднявшись). Хто там? А-а, це ви! (Встає).

К о з о л у п. Це — я, це я... Доброго здоров'ячка вам у хаті! Полежуете? (Дивиться на стіл). Ге-ге-ге! Тут у вас тее-то, як його?.. Хе-хе-хе!

Кривенко (нервово-весело). П'янствую! Роздягайтесь. (На клунок). А це кожух і шапка? Такі ж самі?

К озо луп. Такі саменькі... Прямо як дві каплі води... Уже нічого не пропустив. Тільки знаєте, що я надумався? Оце я приміряв і дивився на Шевченка... Так ніс у мене ніби трохи не такий... Га? Як ви думаєте?

Кривенко (серйозно). Нічого! Ніс підправимо Все підправимо. Ніхто й не скаже, що то ви...

К о з о л у п. Е, ні! Ви вже так зробіть, щоб похоже було

Кривенко. А ми підпишемо: "Степан Софронович Козолуп, ковбасник і письменник України". Шикарно вийде? Га?.. Підписано ж під Шевченком?

Козолуп. Ну да, воно, звісно, не без того... Тільки все-таки... як би так, щоб, значить, всяке знало, що то — я... Ну, скажемо, хто читать не вміє...

Кривенко. І той угадає... Одягайте кожух. Подивимось.

Козолуп (поспішно розв'язує клунок. Одягає кожух) Трохи душно тепер. Ну, та потерпіти можна... Отак... У Шевченка отут ніби трохи розстібнуто...

Кривенко. Зараз побачимо. (Знімає з стінки портрет Шевченка й ставить поруч з Козолупом). Тепер сядьте. Шапку одягніть. Отак. Зсуньте на лівий бік. Чудово. (Одходить трохи назад). Не руштесь. Похмурте брови... Побільше важності. (Козолуп надуває щоки, хмурить брови). Так.

Тепер зовсім, як рідні брати... Тільки ось що я вам скажу, вийшли краски в мене зараз, прийдеться вам дати мені ще грошенят..

Козолуп (чухається). Хм! Це вже не той... Ні патрета, ні вивіски ще, а гроші давай.

Кривенко. Це називається аванс, дядю...

Козолуп. Та то вже собі хай, як хоче, називається, а гроші грошима.

Кривенко. Та й не мало: сто рублів.

Козолуп (прудко встаючи). Сто рублів?! Та бійтеся бога, за віщо?

Кривенко. За патрет.

Козолуп. Без вивіски?

Кривенко. Ну, хай з вивіскою. Тільки свого імені підписувать не буду. І нікому ні слова, що я малював. Добре?

К о з о л у п. Е, без підписи! В тім вся й штука, що це ви намалюєте... Що за диво, як якийсь там маляр наквацяе. А то звісний чоловік... Усякому любопитно.

Кривенко. Так. І з ковбас вашу фамілію ЗЛОЖИ-ІЬ?

Козол у п. Атож... Воно, знаєте, занімательно полу-чається... У мене єсть такі мої стішки на це...

Кривенко. І сальтісон зверху?

К о з о л у п. Атож... Стішки такі... От я вам прочитаю. (Хутко лізе в кишеню, виймає книжечку). Це я для вас приніс. На пам'ять...

Кривенко. Чекайте. І на сальтісоні написать "малював такий-то"?

К о з о л у п (простодушно). Атож...

Кривенко. Це — занімательно. Ха-ха-ха! їй-богу, це занімательно! Ну, валяйте ваші стішки. Може, вип'єте? Ні? Ну, валяйте. Це теж занімательно. Знаєте що? Ми на сальтісоні напишемо ще й стішки... Га? Як ви думаєте?

Ко з о л у п (заклопотано). Да, це занімательно... Ну, от ви слухайте. (Розправляє вуса й читає):

Гей, хто знає яке горе, хай мене спитає, хто горілку випиває, ковбасою заїдає, ковбаса і чарка наша — то у світі згода...

Кривенко (регоче). Але ж це чудово! Це — незрівнянно! Слухайте, та ви — талант! Ви за пояс Шевченка заткнули!..

Козолуп (скромно). Ну, Шевченка не так-то легко заткнуть за пояс...

Кривенко. Ви думаєте? Але ви заткнули! їй-богу! Ми неодмінно напишемо ваші стішки на сальтісоні! А під низом напишемо: "Стішки писав С. Козолуп, а сальтісон малював В. Кривенко". Правда?

Козолуп {захоплюючись). А кругом трошки зеленого гарніру...

Кривенко. Верно! Обов'язково гарніру, петрушки, цибульки... За-ні-мательно!

Козолуп. Тільки... багатенько це — сто рублів. Га? Скинули б ви трошки... От взяли ви тридцять, та ще хай уже рублів п'ятдесят... Отак хіба? Га?

Кривенко. Це за гарнір та сальтісон? Ви думаєте, що другий дешевше візьме?

К о з о л у п. Візьме! Тут уже один еврейчик предлагав мені усе за сорок. Та я не согласився. Хочу вам дать заробить... Беріть, га? Ой, душно, треба роздягнутись. (Роздягається і хоче повісить кожух на стіні. Натрапляє на порізану картину). О! А це чого порізали?

Кривенко. Не подобається.

К о з о л у п. Погана, чи що?

Кривенко. Атож.

Ко зол у п (розглядає). Да... Справді, щось вона не теє... Поганенька вийшла у вас... Я тоже, знаєте, как напишу якісь стішки та не понравляться, так я їх рву.

Кривенко. А сальтісон?

К о з о л у п. Ну, сальтісони публіка з'їсть всякі. Хе-хе-хе! Да... А картинка ваша похуже сальтісона... Чи дівчина, чи дитина... не розбереш. Цвіти... Ну, так берете так? Га? Ну, хай буде ще п'ять! Берете?

Кривенко раптом швидко одвертається, люто стискує кулаки, впивається зубами собі в руку і так стоїть якийсь мент.

К о з о л у п. Чуєте? Пане маляре? Га? Кривенко (випускає руку, важко дихає. Глухо). Скільки, значить?

К о з о л у п. 85, значить.

Кривенко (прудко повертаючись до його). Ось що: мені треба сто рублів. Можете дать, давайте, не можете — беріть свій кожух і йдіть.

Козолуп здивовано дивиться на його.

Кривенко. Це моє останнє слово. Ну? Козолуп. Оце так... Та хоч з вивіскою? Кривенко. З вивіскою. Козолуп. І підпишетесь?

Кривенко. І підпишусь, і розпишусь... і... (Хватає себе за чуб, але зараз же пускає руку). Голова мені болить.

Козолуп. Це, видно, горілку з пивом ви пили. Нада всігда оддєльно пить...

Кривенко. Ну, даєте? Ні?

Козолуп (чухається). Та що з вами будеш робить? Хай вже по-вашому... Тільки щоб уже й стішки... А потім, знаєте, якби ще так, щоб на патреті книжечку оцю мою примостить... (Виймає гроші). Як ви думаєте?

Кривенко. Хоч і на вивісці, що хочете й де хочете.

Козолуп. Ну, значить, так... (Подаючи гроші, хитро зазирає в лице). Получайте... А не обдурите? А то, бува, гроші візьме, та й шукай вітра в полі... Воно, конешно, аванс, ну, все ж таки... Ну, ну, жартую. Ех, гроші!.. Ну, купуйте краски та за роботу... Значить, завтра в цей час? Добре. Так хай же лежать у вас мій кожух і шапка. Прощавайте! Голова болить? Це пиво з горілкою. Розписочку б з вас... Ну, та між українцями і так уже буде... Свої люди. Бувайте здоровенькі!

Кривенко. Бувайте.

Козолуп виходить.

Кривенко бере кожух, шапку, книжку і шпурляє все в куток. Ховає гроші в кишеню і лягає на шкуру, взявши з собою бандуру. Похмуро-задумливо бере акорди. Часом злобно усміхається і крутить головою.

Стукають.

Кривенко (незадоволено повертає голову й кричить). Ввійдіть!

Входить Орися. Гарно одягнена Здивовано зупиняється. Помалу про-

4 тягуе.

— Одна-а-че! (Озирає кімнату, стіл, підлогу, і Кривенка).

Кривенко мовчки бренькає.

Орися (ступає далі й, глянувши на порізану картину, з страхом зупиняється). Що таке?!

Кривенко мовчить, з нудьгою кривиться і бренькає.

Орися (сердито, гаряче). Я вас питаю, що це таке?!

Кривенко (грубо й злісно). Муфта!

Орися. Що?? (Зрозумівши насмішку, гнівно блискає на його очима. Тихше й спокійніше). Я вас питаю, хто порізав картину?

Кривенко. Я.

О р и.с я. Навіщо?

Кривенко (раптово одкладає набік бандуру, мовчки встає, підходить до картини, зриває її з мольберта й шпурляє в куток). Сідайте. (Одходить назад і лягає).

Орися (здивовано, пильно слідкує за ним. Потім теж мовчки іде до картини, бере її, знову ставить на мольберт і роздивляється). Це та... "Майбутнє"?

Кривенко (тоном, щоб одчепитися). Да.

Орися (довго дивиться на картину. Тихо). Вона радістю своєю всмоктує в себе душу...

Кривенко (з мукою). Орисю! Я вас прошу, покиньте. Шпурніть її туди.

Орися довгим, пильним поглядом дивиться на його, потім бере картину, односить її в куток і обережно ставить лицем до стіни. Кривенко, не повертаючись, скоса зиркає на неї й бренькає.

Орися задумчиво підходить до столу й зупиняється. Водить очима по пляшках, потім скидає рукавички, бере пляшку й наливає в склянку. Пробує, потім п'є.

Кривенко (хмуро поглядаючи на неї, байдужим, тупим голосом). Воно міцне. Орися. Добре.

Кривенко. Недобре потім буде.

О р и с я. Я говорю, що воно добре. (Наливає знов). А що потім буде, побачимо. (П'є). А тепер уже ні: алкоголь чути. (Одсуває склянку. Застигає і дивиться попереду себе, не кліпаючи. Тихо, не обертаючись до його). Ви не вірите уже в таке майбутнє?

Кривенко стискує одним плечем і досадливо ворушиться.

Орися. Да? Кривенко. Да.

Орися (дивиться на його. Встає, підходить, скидає капелюх і кидає його на землю. Помалу опускається на шкуру поруч з ним. Вдивляється в його глибоким, тужним поглядом. Тихо). Під очима синяки... Сірий... Губи жорсткі... (Несподівано бере його голову в руки і припадає довгим, ніжним поцілунком. Одривається і суворо-задумливо дивиться вбік).

Кривенко, зиркнувши на неї, бере руку її і цілує.

Орися (помалу гладить другою рукою по голові його). Бідний мій!.. (Злегка насмішкувато, тепло і ніжно). Важко жить з принципами? Га?

Кривенко (глибоко зітхнувши). Да, іноді не з медом... Іноді просто не знаєш уже, чи не ваша правда, чи не краще слухать своїх хвилинних бажань і плювать на майбутнє...

Орися (тихо й роздільно). "Принцип — прожектор, який освітлює людині і гори, й провалля, а безоглядні, хвилинні бажання — велосипедний ліхтарик, який.тільки заважає". Хто сказав?

Кривенко. Я. А тепер...

Орися (швидко, серйозно, строго навіть). А тепер те ж саме!

Кривенко здивовано, пильно дивиться на неї. Випускає її руку й холодно-насмішкувато злегка кривить губи.

Орися %(спалахнувши). Ви що? Думаєте, сказала це, щоб вам догодить? Підмазуюсь?

Кривенко без усмішки дивиться на неї.

Орися. Сказала, бо так думаю зараз! А через п'ять хвилин пошлю к чорту всі ваші принципи! І поцілувала вас з жалю, а не з чогось другого... І прийшла того, що... Ну, не ваше діло, чого прийшла!.. (Встаючи). Тося зараз у професора. Буде там довго, а я сидіть в прийомній не хотіла.

Кривенко (живіше). Тося у професора?

Орися. Да. Останній огляд.

Кривенко (крізь зуби). Так.

О р и с я. А тижнів через два ви будете татом, і само життя без вас поламає ваші принципи.

Кривенко. У Тосі гроші є ще, не знаєте?

О р и с я. А ви що, на родиво, може, хочете дать? Помагать тому, що проти вас? Принципи!

Кривенко (в'яло). Перший принцип — не треба зайвих, некорисних страждань.

Орися (злісно, роздратовано). Господи! "Некорисні страждання"! Наче є корисні страждання.

Кривенко. Бувають.

Орися. Це во ім'я майбутнього вашого? Та звідки ви, чорт вас забирай, знаєте, що життя піде по вашому плану, по напряму вашого майбутнього? Звідки ви знаєте, що за ці страждання, які ви добровільно

приймаєте зараз, в майбутньому життя дасть вам те, чого ви хочете? Звідки?

Кривенко (з нудьгою). Звідти, звідки й ви знаєте, що сонце зійде над річкою, а зайде за садом Тіволі. (Зло усміхнувшись). Краще відмовитись од бажання обняти вас зараз, ніж мати з вами дитину в майбутньому.

Орися. Ви вже маєте її від іншої.

Кривенко. Ото ж бо й є, що "опыт и практика — великое дело".

Орися (глухо). А якби я згодилась не мати дітей?

Кривенко хутко глянувши на неї, вдивляється. Орися твердо видержує

погляд.

Кривенко (криво посміхнувшись). Глядіть, програєте гру.

Орися. Не турбуйтесь.

Кривенко (з тоскою). Ех, покиньте, Орисю! Не вірю я вам і ніколи'не повірю. Знаю, вам слави хочеться, хочеться бути відомою... Даю вам слово, що цього я вже не можу вам дать... Знаю, ВЙ можете збрехать зараз і дать мені потім дитину, щоб прив'язать до себе. Але кажу вам, вам же гірше буде. Програєте...

Орися. Я хочу, щоб ви були моїм.

Кривенко (з усмішкою). Дуже хочете?

Орися. Хочу!

Кривенко. Так, що й на каторгу за мною пішли б і стали б жінкою каторжника, а не художника?

О р и с я. На каторгу? (На мент зупиняється, немов вдивллється у себе). Н-н-ні... Зараз не хочу. Не знаю, може б, тоді захотіла.

Кривенко (ліниво одкидаючись назад). Заспокойтесь. Я цього не схотів би.

О р и с я. Я й не турбуюсь. Через що ж ви уже не можете дать слави?

Кривенко. Тося, мабуть, жде вас?

Орися (злісно). Я вас питаю, ви одповідайте! І сама піду! Без натяків. Фу! Які ви гидкі всі, принципіальні! Який чорт з ваших принципів, коли ви тільки рюмсаєте й мучитесь від них? Для чого ж вони тоді? Від всього відмовляються, женуть всяку радість, всього бояться, жаліються... Во ім'я чого ж? Во ім'я якогось дальшого, майбутнього, яке, може, ніколи й не буде. Фу ти, дурні!

Кривенко. А ви самі одмовляєтесь від ближчого во ім'я дальшого?

Орися. Я?? О, вибачайте.

Кривенко. Для чого ж ви оселились з Тосею, терпите всякі неприємності, слухаєте мої грубості?

Орися. Так мені хочеться.

Кривенко. Ну, і нам так хочеться.

Орися. Неправда! У вас ще, крім Хотіння, є Страх! Ось вам хочеться обнять мене, цілувать, милувать. Хочеться! Я по очах ваших завжди бачу. А ви цього не робите. А мені захочеться і зроблю.

Кривенко. Так чого ж ви не робите?

Орися. Що?

Кривенко (глухо). Та от хоч би обнять мене, цілувать, милувать?

Орися. Думаєте, не зроблю? Ну, нате! (Обнімає і жагуче ціщє лоб, щоки, губи).

Кривенко скажено стискає її, кладе на коліна собі лицем догори і, нахилившись, впивається поцілунком. Потім зразу підводить її, садовить і, трудно зітхнувши, одкидається головою на подушку і проводить рукою по лиці. Орися припадає головою до грудей йому і лежить. Потім розстібає комір сорочки його і цілує. Підводить голову і глибоким поглядом дивиться в очі йому. Кривенко не рушиться. Вона знову мовчки впивається поцілунком в тіло і знову підводить голову і дивиться в лице. Цілує й дивиться. Все частіше, все з більшою жагою.

Кривенко (тяжко дихаючи, хрипло). Орисю! Орися (з жагучою, ніжною готовністю витягуючи лице до його). Що?

Кривенко важко дихає, хватає її руку, душить, тягне до себе, одпихає,

знов притягує.

Орися безвольна; ослабле тіло покірно посувається за ним; дивиться на його затуманеним поглядом.

Кривенко (раптом одпихає її, сідає і рішуче стріпує головою). Не треба!

Орися (з злою жагою). Треба!

Кривенко (таким же тоном). Не треба!

Орися. А я говорю тобі, треба! Чуєш, ти?! (Присувається ближче, обнімає). Треба, кажу тобі! Не будь безумцем! Я дам тобі сил... Я запалю тебе... Ти будеш могутнім... Ти даси людям красу нашої радості. Чуєш? Що буде, ти не знаєш, а зараз є щастя... Бери ж його! Бери, треба! (Розриває сорочку його і палко, жагуче цілує, пригортаючись).

Кривенко шалено стискує її, впивається поцілунком і зараз же встає, посадовивши її. Важко ходить по хаті, застібаючи сорочку.

Орися (сидить недвижно, спершись рукою на підлогу. Помалу поправляє зачіску, встає, піднімає капелюх і одягає. Підходить до Кривенка і, простягнувши руку, сумно й ніжно говорить). Спасибі...

Кривенко. За що?

Орися (усміхнувшись). О, не за те, що ви такий благо-разумний. За радість переживання, за хорошу хвилину...

Кривенко (якийсь мент дивиться на неї). Ех, Орисю! Якою хорошою ви можете буть!

Орися (просвітлівши). Хіба? (Хоче щось сказати). Ну, нічого!.. Треба йти, Тося жде... До побачення! (Стискує руку).

Кривенко,не випускаючи руки її, дивиться на неї. Орися знов з охочою ніжністю витягує до його лице і жде.

Кривенко (зітхнувши, струшує руку й випускає). До побачення!

Орися (помалу). До по-бачен-ня... (Іде. Вмить озирається). А це ще не кінець! Чуєте? (Швидко ступає до дверей).

В двері стукають.

Кривенко. Ввійдіть!

Антонина (входячи й холодно глянувши на Орисю, стомлено говорить). Ви тут? Я так і знала... Я вас чекала і рішила сама їхати. Ви могли сказати, що вам треба піти, я б Пашу попрохала поїхать зо мною...

Орися. Я на хвилинку зайшла до Василя Марковича. Думала, що ви довго будете. Вибачте, Тосю.

Антонина (проходячи вперед). Та нічого... Тільки професору прийшлось дать мені свого лакея помогти доїхать... У мене тепер такі головокружения, що я просто боялась їхати. (До Кривенка). Я на хвилинку зайшла. Маленьке діло єсть...

Кривенко. Сядь, Тосю... (Підставляє стілець).

Орися. Ну, а я піду, одішлю лакея і підожду вас на звощику. До побачення!

Кривенко. До побачення.

Орися виходить.

Антонина (сідає. Підборіддя починає дрижать їй). Може, я вам перешкодила?

Кривенко. Тільки, ради бога, не треба плакать. Антонина швидко виймає хустку і прикладає до лиця.

Кривенко. Ну, Тосю! Це, дійсно, як нежить у тебе. Ти б хоч лікарства якогось взяла у лікаря...

Антонина (підводячись). Я піду... Вибачай...

Кривенко (не пускаючи). Ну, справді ж, Тосю. Ти плачеш від всякої дурниці. Ну, чого ти зараз?

Антонина. Нічого... Вже нема... (Витирається).

Мовчання.

Антонина (раптом). Слухай, я зайшла до тебе побалакать ще раз. Тільки ти мусиш мені дать слово, що скажеш правду.

Кривенко. Ах, Тосю, як тобі не надокучить ця передмова! Ну, даю тобі слово.

Антонина. Скажи... Да! Професор сказав, що через сім-вісім день... Бенефіс мій... (Гірко посміхається).

Кривенко (невиразно). Так. Ну?

Антонина. Так от, ти скажи: ти нічого не зробиш дитині?

Кривенко нетерпляче поводить плечима. Ні, ти мені дай слово. Я не можу... Мене бере такий жах, такий жах, що я... не можу. Я збожеволію. Я повинна знать напевне. Інакше краще померти тепер же, поки не пізно...

Кривенко (тихо, сумно). Я вже сказав тобі раз. Навіщо піднімать знову? Навіщо ці зайві, непотрібні страждання?

Антонина. Потім, май на увазі, що коли у мене однять дитину, то молоко може кинутись мені в мозок, і я можу збожеволіти... краще зараз...

Кривенко. Тосю! Ти — неможлива! Говорю ж тобі... І крім того, це — неправда. У многих діти помирають на місяцю, двох, і нікому молоко не кидається... Ну, та про це нічого балакать. Сказав я... Родиш і будеш виховувать. Ти прочитала ту книжку по водолічінню, що я приніс тобі?

'Антонина. Прочитала. Я думаю, крім того, звернутись до спеціаліста по нервовим. Он у Савченків... Які вони обоє нервові, а подивись, які діти... Здорові, розумні... Хлопчику третій рік, а уже читає. (Іншим тоном). Хлопчик таки буде... Тепер уже нема ніякого сумніву...

Кривенко (живіше). Да? Професор сказав?

Антонина. Да. Та я це й без його ще тобі казала. Пам'ятаєш? Що він там виробляє тільки! (Показує на живіт). Зразу можна сказать, що хлопець... (Лице її стає ніжне, м'ягке, прояснене). Васю! Ти не розсердишся?

Кривенко (проти волі посміхається). Ну, ні...

Антонина. Знаєш, я хочу назвать його Васильком. Ти будеш Василем, а він Васильком. Ти нічого не маєш проти?

Кривенко (тихо). Ні, нічого...

Антонина (помовчавши). Господи! От ти говориш: сліпий інстинкт... Я не знаю, може, й сліпий, животний, темний... Але я його, цю маленьку істоту, так люблю уже, такий він мені дорогий, рідний, що... Я, право, не

знаю... Ви, мужчини, не можете зрозуміть. Він — мій, розумієш, моя кров, моє тіло, частина мене — нова, дивна... Васю, ти розумієш?

Кривенко^ чудно дивиться на неї). Да, розумію... Але ми по-різному любимо... (Сумио-задумлиЬо гладить її по щоці. Вона несміло бере його руку й притуляється до неї лицем).

Мовчання.

Антонина (тихо). Ти будеш приходить до нас. І ми будемо тебе бачить. Я його вивчу буть чесн'им з собою... О, за це будь певний! Це мені досталось недешево.

Кривенко (нехотя усміхаючись). Навчиш такої чесності, як у тебе? Покірності темним інстинктам?

Антонина. Васю! Це — великий інстинкт...

Кривенко. Ну, добре. Не будемо про це... У тебе гроші є?

Антонина. Нема... Я вже в Орисі позичила десять рублів...

Кривенко. Господи, Тосю, як у тебе пливуть гроші!..

Антонина хоче щось сказать.

Знаю, Тосю, ти їх не пропила і не викинула. Але ж треба обмежувать свої панські звички. Зрозумій же, що я не можу так багато добувать грошей... Я весь в довгах, мені ніхто вже не вірить. Колись ти назвала міщанством щитання грошей. Почекай! Міщанство — щитать, коли не заробляєш, але ці гроші, мої нерви, Тосю... І ти ще раз сказала, що я даю тобі гроші од серця. Я добре це пам'ятаю. Так от, Тосю, даю їх тобі од серця, од товариської жалості своєї. Бо боляче дивитись на твої

страждання. Я не хочу їх. І знай: не з повинності, не з страху перед мораллю бовтунів... І знай також, що нема у мене ненависті до тебе, І коли в будучому дам тобі ще страждання, то не по моїй вині, а по вині того, що весь цей час дає нам страждання. Чуєш, Тосю? Запам'ятай ці слова і вір їм — од душі говорю. І більше не будемо ніколи про це балакать. (Виймаючи гроші). От сімдесят рублів. Більше зараз не можу. Через сім день, говориш?

Антонина. Да. (Бере і ховає гроші в рідікюль).

Кривенко. За цей час я встигну ще добуть.

Антонина. Тільки ось що, Васю: не приходь ти цей час до мене.. Добре? Помогти ти нічим не поможеш, а мені тяжко.

Кривенко. Як хочеш...

Антонина. А як помру, не згадуй, Васю, лихом.. Чуєш? Ну, а тепер я піду... Орися, мабуть, сидить на звощи-ку і жде. (Раптом). Васю... Ти не розсердишся, коли я тебе щось спитаю?

Кривенко з легкою досадою поводить плечем.

Ну, вибачай. Скажи мені, тільки правду. Чуєш? Не бійся, все одно... Скажи: ти любиш Орисю? Ну, скажи щиро, жорстоко, все одно. Ти умієш буть жорстоким...

Кривенко (сухо). Дитини від неї мать не хочу.

Антонина. Значить, все-таки щось є? Вона тобі подобається, як женщина?

Кривенко. Тосю! Навіщо піднімать такі питання? Все одно ж...

Антонина. Не сердься, я знаю, що ти все одно мене не любиш, я знаю, але ти скажи...

Кривенко (рішуче). Не хочу сказать. Годі. Можу ж я не одповідать?

Антонина. Розуміється. Як знаєш...

Кривенко (мягче, беручи її за руку). Ти занадто цікавишся моїми думками, чуттями. Рахуєшся з ними.

Антонина. Якби ти був чужий мені, я б не рахувалась. А то ти... Ну, годі.

Кривенко (натягнуто усміхаючись). Ну, скажи, невже ти серйозно послала б мене на каторгу, якби я... дитину?..

Антонина (зразу міняючись, насторожується, нахмурюється). Ти це навіщо?

Кривенко. Так, питаю... Цікаво.

Антонина (рішуче). Без всякого жалю! Навіть на смерть!

Кривенко. Так. Тільки ти не хвилюйся. Я лише тому спитав, що ти кажеш, ніби я близький тобі.

Антонина. Да, ти близький мені, ти дорожчий всіх мені. Да, я люблю тебе. Ну, от люблю, і все! Але за дитину... Ну, не треба. Я вірю тобі! (Неспокійно зазирає в лице)

* Кривенко (твердо, спокійно). Чую. І не думай більш нічого про це. Тобі тепер треба буть спокійною.

Антонина. Ну, прощай! Можна тебе поцілувать? Може, не побачимось...

Кривенко мовчки обнімає й цілує її. Антонина, приклавши хустку до лиця, швидко, розхитуючись і дрібно стукаючи, виходить з кімнати. Кривенко помалу повертається, деякий час задумливо стоїть, потім іде в куток, бере картину і ставить її на мольберт. Довго дивиться, нахиляється, цілує й, припавши до неї, стомлено завмирає.

РОЗДІЛ IV Картина І

Кімната Орисі. В хаті Антонина, Орися, Паша, Бурчак. Біля

піаніно стоїть колиска. Паша, зазираючи в колиску, тихо грає. Антонина, Орися і Бурчак одягнені.

Антонина досить стрункa, лице свіже, освітлене красою ніжності. Стоїть коло колиски, одягає рукавички, зазирає до дитини і весь час нерішуче

поглядає на Орисю.

Орися (перед дзеркалом одягає капелюх). Ну, Тосю, швидше, швидше! Спізнимось. Терпіть не можу слухать п'єсу без початку... А Кривенко піде з нами?

Антонина. Ні, він сьогодні ввечері зайнятий. Іде до одного колеги. Читатиме один письменник свою нову річ.

Орися. Хто саме, не знаєте?

Антонина. Мілевич.

Орися. Фе! Не люблю його. Кислий. Побачить козявку і з кисло-трагічним виглядом філософствує: "А що сіє за кузка?" Не люблю. Ну, швидше! Я майже готова.

• Антонина (винувато-нерішуче). Знаєте що, Орисю? Я таки, здається, не піду сьогодні...

Орися (прудко обертається, обурено). Фу ти, яка ж ви! Знов?

Антонина. Ну, їй-богу, голубонько, я боюсь. Мені самій страшенно хочеться послухать. Вісім місяців не буть у театрі. Ви подумайте: вісім місяців!

Орися. Ну, розуміється. Значить, треба йти! Не дурійте, ходім. Паша чудово справиться з вашим скарбом дорогим.

Паша (не обертаючись). А буде кричать — за ноги й об стінку.

Антонина (рішуче). Ні, я не піду! (Скидає рукавички). Не можу. Боюсь.

Орися. Та чого ж ви боїтесь, квочка ви?! Ну, чого? Ну?

Антонина. Я не знаю... Мені здається... Я цілий день сьогодні якось почуваю щось таке... Не сердьтесь, Орисю, мені так неприємно... І він сьогодні багато плакав... (Нахиляється, слухає).

Паша (грубувато). Спить, спить. Під музику.

Антонина (захоплено, повертається до Орисі). А музику як любить! Ви помітили?

Орися (регоче). Кожного дня вона мене питає, чи помітила! Сама йому навіть граю щодня... Ні, ви квочка! (Повертається до дзеркала).

Одягайте ваші рукавички, і ходім! Паша йому гратиме, він буде спати, нам будуть грати, і ми будем спать. Гайда!

Антонина. Коли ж я боюсь... Паша така до дітей холодна...

Паша. З'їм його!

Антонина. Ні, ви, Пашуню, голубонько, уже той... Ви не сердьтесь, але ви... таки не любите дітей. Я вас дуже прошу, як заплаче, то он там молоко. Він завжди їсть о десятій годині. Тільки, глядіть, голубонько, соску промийте наперед.

П а ш а. Та добре, добре... От нещастя! Наплодять всяких цуценят і дрижать над ними. Терпіть не можу пискунів. Ну, ну, не вб'ю його. Ідіть.

Орися. Пашо! Ви б хоч помовчали! Ну, Тосю, їй-богу, ми спізнимось. Ходім!

Антонина (нахиляється й цілує дитину. Слухає. Підводиться). Спить... Може, він, справді, спатиме."Тільки ж ви, Пашо, нікуди не підете?

Паша. Ні, як тільки ви підете, моментально схоплю хустку й побіжу гулять.

А н т о н и н а. Ні, Пашуню, ради бога, не покидайте ні на хвилину. Ні на одну хвилинку. Що б там не було! Дайте слово!

Паша. Ну, й чудна ж ви... Антонина. Ні, ви дайте слово!

Орися (нетерпляче). Тю! Та дайте їй слово, Пашо! Паша. Ну, нате, нате вам слово. Нікуди й нізащо не піду. Ідіть.

Орися (до Бурчака). От вам "світове питання", дивіться й мотайте на вуса. Як женитесь, то жінка вас цепом прикує до колиски.

Бурчак (який зворушено й приязно весь час слідкував за Антониною. Зітхнувши). Ні, що ж... Я розумію...

Антонина знов нахиляється до колиски.

Паша (до неї). Ще ж таки...

Орися (до Бурчака, не перериваючи розмови). Ви хотіли б мать дитину? Да?

Бурчак (хвилюється, скидає окуляри). Як від кого...

Орися (пильно дивиться на його й, гидливо скрививши губи, мовчки круто одвертається). Ну, ходім!

Бурчак одягає окуляри й несміло дивиться на неї.

Паша (до Антонини). Та годі вам! Ви розбудите його!

Антонина (підводячись, тривожно). Щось він дихає часто... І жар, здається, невеличкий...

О р и с я (з досадою). Ну, слухайте, Тосю, це вже смішно нарешті!

Антонина (серйозно, незадоволено). Не можу ж я! У дитини, може, справді щось... а ви так легко... (Нахиляється).

Орися стискує плечима.

Бурчак. А може, дійсно, дитина... не дуже... той...

Орися. Мовчіть хоч ви там! Ще собі... "Дитина, дитина"! Ви його зробите таким маміем, що ні к бісу не буде годний.

Антонина. Ви говорите так, що не знаєте, що то дитина...

О р и с я. А! Не знаю... І знать тут нема чого. Бачу тільки, що так не можна виховувать. Так дрижати, мліти над ним... Ви йому дихнути вільно не даєте... Одягайте рукавички, ходім! Або зоставайтесь, ми самі підем. Ну?

Бурчак. І Кривенко так любить... дитину? (Прокашлюється. Всі дивляться на його. Він, видно, почуває себе ніяково).

Антонина (холодно, насторожено). Да, розуміється... А що таке?

Бурчак. Я так... Батьки, звичайно, не так дуже... той...

Антонина (м'ягче). О, певно! Але Василь Маркович дуже любить... Правда, він всього раза два бачив його. Виїжджав він... Він взагалі страшно любить дітей. Завжди, бувало, коли гуляємо, ловить дітей на улиці і цілує... А пам'ятаєте, Пашо, як він хвилювався, коли дивився перший раз на Василька? Лице таке бліде, чудне і ніжне разом з тим .. Як він комічно держав його на руках! (До Бурчака). Ви знаєте, йому тільки два місяці, а він уже посміхається...

Бурчак (дуже уважно слухає. Серйозно). Хто? (Всі регочуть).

Орися. Василь Маркович Кривенко! Знаєте тепер? Бурчак (змішано, усміхається). Да, це я спитав... Паша. Тихо, ви! Дитину розбудите.

Антонина стурбовано знову нахиляється до колиски.

Орися. Знов! Ну, Тосю, я йду! Це — неможливо. Глядіть, переїду од вас, уже не підете.

Бурчак. Ви переїжджаєте звідси?

Орися. Да, мені не дуже приємно слухать цього пискуна. Я в цім творі участі не брала...

Антонина (засоромившись). Ну, Ори-и-сю!..

Орися. Ха-ха-ха! Світове питання теж сконфузилось! А знаєте, Тосю, я таки, здається, звідси виїду прямо на Північний полюс!

Антонина (неймовірно). Та що ви! Яким робом?

Орися. Верно! Пам'ятаєте, я вам казала, що познайомилась з міліонером?

Антонина. Ну?

Орися. Мордоворот, анафема одчаянний і не сяє молодістю... Ну, та наплювать! Так от, покорила його серце і кишеню... У Семенових стрічаємось. Покою не дає: люблю, каже, "до потери сознания и состояния". А я візьми та й скажи йому раз — буду, мов, вашою на Північнім полюсі, там, де не ступала ще ні одна нога людини. І, уявіть: такий ідіот, в самий серйозний спосіб пропонує організувати експедицію на Північний полюс!

Антонина. Та що ви кажете?!

Орися. їй-богу!

Антонина. Ну, а ви ж що йому на це?

Орися. Нічого. Почекайте, мовляв, трошки, подумаю і скажу. Мені тут треба ще дещо вияснить. Коли ні... їй-богу, їду! Чорт з ним, хай бере мене там, де не ступала ще людська нога. Принаймні оригінально... Експедиція буде зватись моїм іменем. "Експедиція Ірини Вербівської". От вам! Світове питання, ви за хіміка з нами. Добре?

Бурчак (понуро). Ні, я тут останусь...

Орися (зиркає на Антонину. Обидві усміхаються). Да! їй-богу, поїду!

Антонина. Але ж загинути можна, Орисю...

Орися. От біда! А хіба краще загинуть тут од якої-небудь холери? Принаймні користь якась буде від моєї смерті вашій людськості... А мені любопитно... Ну, до цього ще далеко. Тут якби вибратись у театр... Вам, Тосю, це важче, ніж мені на Північний полюс. Ну, ходім. Розрішаю вам ще раз поцілувать ваш скарб, і ходім.

Антонина (нахиляється, цілує і одходить). Ходім.

Орися. Слава богу. Бувайте, Пашо. Бережіть твір художника і не скучайте. Світове питання откривает шествіє! Марш вперед. (Штовхає Бурчака і йде за ним).

Антонина (до Паші). Так о десятій годині, голубонько... Ох, у його, здається, одіяльце сповзло... (Біжить до колиски, поправляє). Зараз, зараз... (Наганяє Орисю). До побачення, Пашо! Паша. З богом!

Всі троє виходять.

Паша (сама. Ще трохи грає, потім затихає і слухає. Встає, нахиляється над колискою і дивиться на дитину. Обережно бере на руки, шепоче). Серце моє манюсіньке. (Жагуче цілує, пригортає, знову цілує. Дитина пискає. Вона заспокоюючe качає на руках її, але писк

побільшується. Хапливо укладає в колиску, промовляючи). Ша, ша, любий! Тихо, моє хороше. Я загра-а-ю, загра-а-ю тобі. Ти любиш музику, любиш? О, Василько любить музику... Я Васюніку заграю, а він спатиме, малюсінький, спатиме, хороший. (Поклавши, підсуває колиску до піаніно і, схилившись над нею, грає і тихо співає).

Місяць яснесенький промінь тихесенький кинув до нас, спи ж ти, малесенький, пізній бо час. Любо ти спатимеш, поки не знатимеш, що та печаль; хутко прийматимеш лихо та жаль. Тяжка годинонько! Гірка хвилинонько! Лихо не спить... Леле, дитинонько! Жить — сльози лить. Сором хилитися, долі коритися! Час твій прийде з долею битися, сон пропаде. Місяць яснесенький промінь тихесенький кинув до нас... Спи ж ти, малесенький, поки є час! 2

Стукають. Входить Кривенко.

Паша (робить йому знак іти тихіше). Тш! Спить... Кривенко (тихо). А де ж Антонина? (Підходить до колиски і зазирає). Драстуйте.

Паша. Хіба ви не знаєте? Пішла ж з Орисею і Бурчаком у театр. А ви з холоду? Забирайтесь. Ідіть до груби, нагрійтесь, тоді підходьте.

Кривенко (на шпиньках підходить до стіни, в якій груба, роздягається і гріється). А холодно сьогодні. Вітер.

Паша. Да, страшенний вітер. А ви ж збирались на вечір, слухать Мілевича?

Кривенко. Не вийшов вечір. Автор не скінчив ще... Так Антонина таки пішла? Як же це вона зоставила дитину? Це дивно...

П а ш а. А що ж, їй сидіти, як прив'язаній? І так ще ні разу не виходила. Вас би засадить... глядіть цього пискуна...

Кривенко (мовчить. Очі його напружено, чудно зупиняються то на колисці, то на Паші. Одходить від груби). Вже, здається, зігрівся... А він усе під музику засинає?

Паша (буркає). Художественна натура.

Кривенко. А плаче все так же багато?

Паша. Є-єсть!

Кривенко. Хворий, мабуть?

Паша. Чого там хворий? І ви, коли були таким, то кричали, напевно, не менше...

Кривенко (нахиляючись над колискою). Взять не можна?

Паша. Боже вас борони! Розбудите, тоді самі заколисуйте. Краще не чіпайте...

Кривенко. Ну, не можна, так не можна.. (Ходить по хаті, чудно поглядаючи на Пашу, розстібає й застібає піджак, на лиці заховане хвилювання й боротьба. Зупиняється). Слухайте, Пашо, не знаєте, чи нема чого попоїсти у Антонини? Не вечеряв, а йти не хочеться...

Паша. Здається, нема... Ні, нема. Вони самі нашвидку щось їли. Купить можна...

Кривенко (глухо). Іти не хочеться...

П а ш а. Я б могла сходить вам, та Антонина строго наказала не одходить від колиски ні на хвилину.

Кривенко. Ні, спасибі. Я як-небудь...

П а ш а. А то, хочете, піду?.. А ви посидите коло його...

Кривенко (раптом злякавшись). Ні, ні, спасибі. Навіщо? Я вам дуже дякую...

П а ш а. Та ви чого злякались? Боїтесь, що плакать буде? Ач, ніжний який! Привикайте...

Кривенко (натягнуто посміхаючись). Да, не люблю дитячого писку. Головне, не знаю, що з ним робить, як пищить...

Паша. Головою об стінку. Не знаєте?

Кривенко (ходить). Занадто радикально. (Знов підходить до колиски. Нахиляється і дивиться).

Паша. Хоч дивіться, хоч ні, а весь у тата. Ні, справді, здорово похожий на вас...

Кривенко. Ну, от ще! Яка там схожість в півтора місяці?

П а ш а. А от така, що зразу видно, що ваш син. Здорове хлопчя! Антонина певна, що дуже розумний буде...

Кривенко (одхиляється. Ходить). Да... (Тре лоба). Ні, видно, я піду собі додому та ляжу спать. Прийду завтра... Ні, серйозно, хіба таки помітна схожість?

Паша. Просто як дві туфлі з одної кожі. Серйозно, схожий... Особливо нижня частина лиця. Вся ваша...

Кривенко. Хм! (Неспокійно ходить по хаті. Підходить до свого пальта, бере в руки і задумується).

П а ш а. Ви вже йдете? А послухать, як плаче, не хочете? Він уміє...

Кривенко {рішуче одкладає набік пальто). Ні, посиджу ще. Вдома скучно... Тільки от їсти хочеться...

Паша (грубувато, ласкаво). Ех, ви! Мнеться... Сказав би прямо: так і так, мовляв, Пашко, хочу з сином сам побути... Ну, говоріть: чого вам купить? Шинки, ковбаси, сиру?

Кривенко (тихо, приглушено). Так ви хочете піти?

Паша. Господи! Тон який... Ну, чого вам купить?

Кривенко. Чого?.. (Понуро задумується).

Паша. Господи! От питання, подумаєш, життя чи смерті.

Кривенко (швидко зиркає на неї. Поспішно). Все одно, все одно, чого-небудь... Шинки, сиру, все одно. Тільки це, напевно, вам довго прийдеться ходить? Мені ніяково, що я вас заставляю...

Паша. Ну, що там! Десять хвилин, не більше.

Кривенко (не дивлячись на неї). Хіба? Не більше?

Паша (лукаво). Можу для вас і більше... (Ласкаво дивиться на його). Ну, так купить сиру чи шинки? Скоро!

Кривенко. Все одно. Ну, купіть шинки...

П а ш а. Ех ви! Дайте вашу лапу. Я про вас була гіршої думки...

Кривенко (нахмурюється, але руку подає. З чудною усмішкою). А тепер кращої?

П а ш а. Ви — таки батько. Ну, й ша! Пашка сказала і йде по шинку. До побачення. Як буде плакать, тихенько грайте. (Повертається й хутко виходить).

Кривенко якийсь мент ходить, потім зупиняється й прислухається. Зиркає на колиску і починає швидко ходить по хаті, застібає й розстібає піджак, пригладжує чуб, на мент зупиняється і знов ще швидше ходить. Раптом рішуче зупиняється, глибоко зітхає і підходить до колиски. Нахиляється й обережно виймає дитину." Довго, з мукою дивиться на неї, помалу пригортає і ніжно, не одриваючись цілує. Болісно покрутивши головою, знову кладе її назад і суворо, понуро, обпершись ліктями на колиску, задумується. Вмить встає, стріпує головою, озирається і поспішно підкочує колиску до вікна. Губи йому тісно стулені, очі напружено гострі. Одчиняє вікно. В хату вривається вітер і піднімає догори завіси. Кривенко бере дитину, ще раз пригортає, жагуче цілує, щось шепоче і хапливо розмотує пелюшки. Дитина злегка попискує. Ще хапливіше розмотує і, оголивши, виставляє дитину на вітер в вікно. Дитина починає плакати дедалі голосніше й голосніше і переходить в болісний вереск. Кривенко часто озирається на двері, виглядає в вікно. ЗакусивТши губу з виразом суворої муки, не рушиться. Дитина закочується, чути, задихається. Вітер рве завіси і надимає їх. Дитина вмить змовкає. Кривенко злякано, поспішно одтягає її з вікна і нахиляється. Розтеряно озирається. Нахиляється знов. Слухає. На лиці помітно полегкість. Швидко зачиняє вікно, підвозить колиску знов до піаніно і хапливо пеленає дитину. Часто прислухається до неї. Скінчивши, помалу сідає на стілець перед піаніно, обхоплює руками голову і ставить лікті на клавіші. Від цього піаніно нескладно звучить. Чути вітер за вікном. Вмить двері одчиняються, поспішно входить Антонина.

Антонина (зобанивши Кривенка, що раптово підвівся, стурбовано шукає очима по хаті й злякано говорить). А де ж Паша?

Кривенко (мертво). Пішла мені купить шинки... А н т о н и н а. Як же вона покинула дитину? Я ж прохала її... (З легким підозрінням дивиться на його). Ти сам був тут? Кривенко. Як бачиш.

Антонина (вдивляючись у його). Та чого ти такий? Що з тобою? Блідий, страшний... Ти здоровий?

Кривенко. Ні, щось погано себе почуваю...

Антонина. Простудився? Але ж яка Паша свиня! Я ж прохала її... (Хапливо скидає капелюх, пальто, рукавички, кидає все на стілець і біжить до груби. Гріється). Дитина спала добре?

Кривенко. Добре.

Антонина. Не плакала?

Кривенко. Ні.

Антонина. Не пішла таки й сьогодні я в театр. Так чогось мені страшно, тоскно стало на улиці, що я покинула їх коло самого театру і побігла назад. А ти ж чого не на вечорі?

Кривенко. Так. Мілевич не скінчив ще... (Тре лоба). Ну, знаєш, я, мабуть, піду... Щось морозить мене. Мабуть, застудився десь...

Антонина (тривожно). Може, зварить тобі чаю з малиною? Це хутко. Ти підожди трохи, я зроблю тобі... (Підходить до його). Бідний! Справді, Васю, не ходи... Вітер такий... Ще більше застудишся. Вигляд у тебе зовсім поганий.... Жар є? (Хоче попробувать рукою лоб його).

Кривенко (ухиляючись). Ах, та нічого серйозного.

Антонина. Ну, як же нічого серйозного? Видно ж. Неодмінно треба тобі чаю з малиною. Я це зараз... Одну хвилинку. (Нашвидку підбігає до колиски, зазирає і біжить до себе в кімнату).

Кривенко напружено, неспокійно слідкує за нею. Як тільки вона виходить з кімнати, теж підходить до колиски і прислухається. Одхиляється. Важко,

хвилюючись ходить.

Антонина (прудко входить, несучи в руці дитячу сорочечку. З несмілим, радісним захватом) Васю! Подивись...

Кривенко (дивиться). Ну?

Антонина. Ех, ти! Ти подивись, яка вона велика! Це прямо дивно, що у двохмісячної крихтоньки така велика сорочечка. Це прямо велетень якийсь буде. Тобі неприємно?

Кривенко. Ні, чого ж?..

Антонина. Але ти так чудно якось... (Раптом). Скажи, Васю... Тільки правду... Скажи: ти вже привик до його хоч трохи? Хоч трошки любиш? Скажи!

Кривенко (з мукою). Ах, Тосю, ти завжди в такий час питаєш... (Вмить злісно, болісно кричить). Люблю!! Чуєш, люблю! Задоволена?.. (Антонина вражено дивиться на його. Він зразу хмуро заспокоюється). Вибачай. Я хворий... Піду я...

Антонина (тихо). Чудний ти... (Іде до колиски, обертаючись). А як він музику любить! Не знаю, що буду робить, коли виїде Орися і забере піаніно... (Нахиляється над дитиною і враз вся одкидається назад). Господи! Що з дитиною?! Вона вся горить! (Нахиляється). Хрипить як! Боже мій!.. Вона вся розмотана. Хто чіпав її?.. Весь горить!.. (Зразу повертаючись до Кривенка). Що ти зробив йому?! Що ти зробив?! Говори! (Наступає на його).

Кривенко. Заспокойся, ніхто йому нічого не робив.

Антонина. Брешеш! Ти отруїв її! Господи! (Кидається знов до дитини). Вона без пам'яті... Васильку, Васильку, крихтонько моя малюсінька! Що тобі пороблено? Що пороблено тобі, дитинонько ти єдина?.. Хрипить... (Кидаючись до Кривенка). Що ти зробив йому, страховище ти, говори зараз! Говори, а то я тебе вб'ю тут!.. (Дико шукає очима по хаті). Заріжу, задушу!.. Господи! (В одчаю хапає себе за голову).

Кривенко (мертво). Говорю тобі, нічого їй не робив... Застудився прямо, мабуть...

Антонина. Застудився? Брешеш! Ти отруїв його! Отруїв! Ти навмисне вислав Пашу... От чого ти хворий... О, звірюко! Безумець! Я поліцію покличу!.. (Хоче бігти до дверей).

Кривенко (хапає її за руку, суворо). Схаменись, що ти робиш! Ніякої отрути не було тут!

Антонина. А що було? Що? Говори!

Кривенко. Нічого! Безумна жінко ти! Застудилась дитина. І замість поліції лікаря поклич. Прощай. (Хоче йти).

Антонина (хапаючись за його). Ні, ти не підеш! Ти не підеш! Тепер ніякий лікар не поможе — ти отруїв її!

Кривенко (зупиняючись, дивиться їй в лице). Слухай, Антонино, пусти й не роби безумств. Пошли за лікарем, кажу. Пусти, я піду.

Антонина (хрипло). Ти не підеш!

Кривенко. Ти хочеш, щоб я насильно пішов?

Антонина. Я кричать буду!

Входить П а ш а з пакунком в руці. Здивовано зупиняється.

Антонина (кидаючись до неї). Що ви зробили з дитиною?! Навіщо ви покинули його?! Паша (злякано). Що таке?

Антонина (в дикій розпуці). Що? Підіть, подивіться, вона горить вся, лежить без пам'яті! її отруєно!.. Ось він, це страховище, батько, отруїв її!.. О!! Я збожеволію, я уб'ю себе, я... Господи! (Ридає).

Паша (біжить до колиски). Та що таке? Дитина була зовсім здорова...

Антонина (схоплюється, біжить за нею й сильно одпи-хає її од колиски). Куди! Застудить хочете ще? Не смійте! Убивці!.. Убили... О! (Ридає. Знов до Кривенка, люто). Що ти, проклятий, зробив їй?!

Кривенко (рішуче прямує до своєї одежі. Одягаючись). Нічого. Пашо, біжіть краще за лікарем. Не можна гаять часу.

Паша. Правда. Я зараз, зараз! (Розтеряно й хапливо біжить з хати).

Кривенко. Прощай, Тосю. Завтра прийду. (Виходить).

Антонина припавши до колиски, в розпуці ридає і б'ється головою об край її.

Картина 2

Там же.

Двері в кімнату Антонини розчинені. В ній видно край колиски і постаті Антонини та Орисі, які клопотливо миготять.

В кімнаті біля столу сидить Кривенко. Руки схрещені на грудях, лице мертво-кам'яне, губи тісно стулені

Долі валяється бавовна, мокрі ганчірки, на столі й стільцях пляшечки від

лікарств, на піаніно лежить рушник. Посеред хати таз з водою. Чути хапливу, одривчасту розмову Антонини, Бурчака й О'рисі. З дверей в сіни хутко входить Паш а,несучи в руках щось загорнуте в біле.

Кривенко (помалу повертаючи до неї голову). Паша, я вас питаю, як йому?

Паша, мов не чуючи, злісно задирає голову догори і, не обертаючись до

його, проходить в Антонинину кімнату. Кривенко якийсь мент дивиться їй вслід і знову непорушно сидить, мертво

дивлячись перед себе. Шамотня побільшується. Чути голос Орисі і ніби навздогін слово "моментально"! В цей же мент швидко виходить звідти Бурчак і йде в

сіни.

Кривенко (глухо до його). Йому гірше?

Бурчак, не одповідаючи, з ніяковістю нахиляє голову і поспішно виходить. Кривенко довго дивиться вслід йому, потім глибоко зітхає і закусює губу. Вбігає Орися, бере з підлоги таз і, не глянувши на Кривенка, біжить

— назад.

Назустріч їй вибігає з рушником у руках П а ш а і пробігає в сіни. З сіней з пляшками в обох руках прудко входить Бурчак.

Кривенко (до його). Слухайте, я вас питаю, гірше йому?

Бурчак (зразу зупиняється, очевидно, приготувавшись до цього, і з напруженою рішучістю говорить). Добродію! Я вас прошу не звертатись до мене. З людьми, які недостойні носить ім'я порядної людини, я... не можу...

Кривенко (скажено схоплюючись, підбігає до його, хапає за глотку і, струсивши ним, кричить). Я тебе питаю, слизняк ти поганий, як" моєму синові! Чуєш ти?! Говори: луч-че, гірше?

Бурчак (злісно викручуючись). Пустіть! Я з вами...

Кривенко. Говори, бо задушу, як собаку! (Струсює).

Бурчак. Йому гірше... Пустіть, бо я...

Кривенко (пихаючи його). Марш! (Одходить і сідає знову за стіл).

Бурчак. Ми з вами про це ще побалакаємо! Негодяй!.. (Поспішно іде в Антонинину кімнату).

Орися (вбігаючи). Що за галас тут?

Кривенко (апатично, в'яло). Я питав, як моєму синові, а Бурчак одповідав...

Орися (з закоченими рукавами, недбала зачіска, комір кофточки одстібнутий, вся пашить енергією і завзятістю). А вам цікаво? Да? Ну, так знайте, що лучче йому! Чуєте? Вашому синові лучче і він буде жить! Він буде жить! Заспокоїлось ваше батьківське серце? Я вам ручаюсь, що він буде жить! (Б'є себе рукою в груди). Я! Що б там не було! Зараз прийде лікар. Можете йти додому і спокійно спать. Ваш син буде жить. (З кімнати Антонини хутко виходить Бурчак і йде в сіни).

Входить Антонина. Розпатлана, лице змарніле, великі синяки під очима. Одягнена недбало. Безсило сідає на перший стілець і, звісивши руки, непорушно сидить. Убито, тупо до Орисі:

— Хрип більший... Він помре...

Орися (сильно, злісно). Він не помре! Зараз лікар прийде...

Антонина. Нічого не поможе... Я вже не маю сил... Треті сутки я не сіла ні разу. Не можу більше... Все одно...

О р и с я. Я вам казала, треба заснуть. Ви ляжте, засніть.

Антонина. Не засну. Зараз лікар прийде... (Раптом до Кривенка, з благанням, гаряче). Я благаю тебе: скажи, що ти зробив йому... Орися! Вийдіть, рідна, на хвилинку... (Орися виходить).

Кривенко сидить недвижно.

Антонина (підходить до його, благаюче складає руки). Заклинаю тебе всім дорогим тобі, талантом твоїм, твоїм життям, заклинаю всім твоїм минулим і будучим, скажи! Скажи, нам треба знать причину... Лікар, здається, помилився — у його круп, а не дифтерит. Чи, може, ти дав

йому такої отрути, що не можна узнать? Він мучиться... Воно ж невинне! Що воно зробило тобі, пожалій муки його! (Ридає)

Кривенко (трудно вбирає в себе повітря і встає. Глухо). Я нічого йому не зробив. Ніякої отрути.

Антонина (скажено). Ти — камінь!! Ти — звір! Ти гірше звіра! О, в тисячу раз гірше! І звірі жаліють своїх дітей... І я такого любила?! Я любила тебе?!. Господи! (Ридає. Потім підбігає до його, стає на коліна, хапає руки його і благає). Ось, на колінах... на колінах... Скажи! Прийде лікар... Він уже хрипіть не може, задихається... Вмоляю!

Кривенко (з силою, з мукою підіймає її). Говорю тобі, ніякої отрути нема! Застудився він. Все, що можу сказать тобі. Це все одно нічого не поможе...

Антонина (з ненавистю). А-а! Не поможе? І каторги уже не боїшся? "Застудився"? Із-за кутка убив? Смілий? Ні, коли ти такий смілий, не ховайся!.. Але ні! Я тебе одправ-лю на каторгу, я сама піду туди, я своїми руками уб'ю тебе! Говори, що ти зробив йому!

Кривенко мовчки сідає. Антонин а. Не скажеш? (Безсило опускає руки вздовж

тіла і широкими, не кліпаючими, безумними очима дивиться кудись навскоси).

Орися (із кімнати Антонини). Тосю! Ідіть сюди!

Антонина здригається і біжить туди. Видно, як Орися, Антонина і Паша метушаться коло колиски. Вбігає Паша, хапа зі столу одну пляшечку, швидко читає напис на ній, хапає другу, третю і разом з ними біжить назад.

Шамотня зменшується. Кривенко глибоко зітхає, встає, робить кілька кроків, торкається для чогось рукою до гравюри на стіні і знов сідає на своє місце.

Входить Орися. Сідає на стілець. Витирається хусткою:

— Фу! Одчаянний припадок був... Вирятували... Чуєте?..

Кривенко сидить непорушно.

Орися (помовчавши). От! Принципи ваші. Скільки мук, скільки страшенного страждання... Для чого? Ех, ви!.. (Дивиться на його). Що? Заварили? Самому не солодко?

Кривенко (тихо). Ви мені скажіть: ви свідомі того, що ви робите, рятуючи його? Для чого ви це робите?

Орися. Свідома.

Кривенко. Для чого?

Орися. Для того, що так хочу. З самого початку хотіла і тепер хочу, щоб у вас була дитина! Була! І вона буде, буде! Чуєте? (Вмить з болем). Та ви підіть, гляньте на його... Підіть! Послухайте, як він хрипить, мучиться, підіть!..

Кривенко (з гнівом). Так ви піддержуєте його муки?! Яке вам діло до моєї дитини? Навіщо ви лізете в чуже життя?!

Орися (сильно). На те, що так хочу! А потім на те, що я — не камінь і не якесь незчувственне страховище! (Круто повертається і йде в Антонинину кімнату).

Входить лікар з Бурчаком. Маленький, товстенький дідок, короткозорий; повертає на всі боки головою і до всього придивляється. Говорить тенорком. Ходить дрібно, поспішно. (Обертаючись до Бурчака):

— Сюди?

Бурчак (за ним). Сюди, сюди... Направо двері.

Лікар. Ага! Так, так... Я вже забув... Дуже хрипить, кажете? А ось ми зробимо, що він не буде хрипіть. Гарячої води, будь ласка... (Зиркає на Кривенка і проходить в кімнату Антонини. Видно потім, як вони всі тупчаться коло колиски. Кривенко встає і ходить, часом зазираючи до їх. Чути окрики лікаря. Рухи їх хапливіші, гарячкові. Чується крик Антонини).

Кривенко зупиняється, напружено слухає. Вибігає Бурчак, хапає з піаніно рушник, для чогось оббігає круг столу

і, натикнувшись на Кривенка, розтеряно, жалко говорить:

— Помирає! Задихається...

Біжить в Антонинину кімнату. Кривенко робить кілька кроків і зупиняється. Важко дихаючи, слухає. Гомін в кімнаті Антонини стає голосніший.

Паша й Орися (обережно виштовхують Антонину в Орисіну кімнату). Не можна... Посидьте тут. Посидьте...

Антонина слухняно, як автомат, іде і, видно, несвідома в своїх вчинках. Підходить до Кривенка і, помітивши щось на рукаві у його, машинально

чистить. Потім обходить круг столу і йде назад у свою кімнату. Кривенко пильно й тривожно дивиться їй вслід. Раптом чується повний

одчаю і болю крик Антонини. Кривенко здригається, міцно охоплює руками спинку стільця і весь напружено завмирає.

Крик Антонини, змішаний з риданням, не вгаває. Входять лікар і

Орися.

Лікар (розводячи руками). Моя поміч не потрібна їй. Дайте їй крапель, укладіть в ліжко... Хай всі повиходять і хтось один зостанеться з нею. Це все... Що ж зробиш? Горе. Наука — не бог. Вона — людина молода ще, перенесе... Було б хоч раніше послать за мною... Сюди, здається?.. Ідіть до неї, я сам знайду вихід... Прощайте. (Виходить).

Орися (помалу повертається назад, зупиняється проти Кривенка і злобно, стомлено говорить). Торжествуйте: ваша взяла. Помер. (Повертається і йде в кімнату Антонини).

Кривенко проводить рукою по лиці і глибоко зітхає. Раптом в кімнаті Антонини чується шамотня, крики Антонини і голоси Орисі і Паші:

— Пустіть! Ви не маєте права! Пустіть, я вам кажу!

— Тосю, рідна! Не треба... Заспокойтесь! Антонина. Пустіть, я хочу показать йому! Голоси Орисі й Паші. Тосю! Це — безумство...

Не треба...

Антонина (ще з більшим одчаєм і силою розпуки). Пустіть! Геть к чорту!! Тікайте!

Шамотня побільшується — видно, не пускають. Але Антонина вирівається і вбігає в Орисину кімнату. На руках у неї труп дитини, посинілий, задубілий. Очі дико блищать, волосся розвівається. Підбігає до столу і з силою кладе на стіл перед Кривенком. Кричить:

— На! Добивсь! Любуйся! Любуйся, убивце!..

Кривенко кам'яно стоїть і мовчки зиркає на труп. Проводить рукою по лобі, і рука дуже дрижить.

Орися (беручи Антонину за руку). Тосю! Пожалійте себе! Хоч трохи заспокойтеся... Життя велике... Попереду...

Антонина. О, я тепер спокійна! Нема "memento" уже! (До Кривенка). Нема? Правда? Дивись! Дивись же!..

Кривенко раптом помалу підходить до столу, нахиляється до дитини, цілує, підводиться і, не глянувши ні на кого, мовчки, злегка згорбившись, важко

й не поспішаючи виходить. Антонина з риданням падає на трупик, припадає до його і в одчаю водить головою вправо і вліво.

Всі стоять прибиті, стомлені, понурі.

Завіса